

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Voltaire a Ludvík XIV.: panovník moc a stát z pohledu osvícence

Vypracovala: Jana Dobešová

Vedoucí práce: PhDr. Martina Ondo-Grečenková

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií

Praha 2010

Obsah

I)Úvod.....	3
II) Francie za vlády Ludvíka XIV., 1661-1715.....	7
III) Osvícenství.....	22
IV)Voltaire.....	29
V) Voltairovo Století Ludvíka XIV.	34
VI) Král očima současníka	42
VII) Závěr.....	47
VIII) Seznam literatury.....	48

Cílem bakalářské práce je porovnat obraz Ludvíka XIV., jak jej viděl osvícenec Voltaire a králův současník, šlechtic vévoda de Saint-Simon. Ludvík XIV. a jeho doba jsou opředeni mnoha mýty, legendami a rozporuplnými názory. Chci získat nejen dobový pohled na krále a jeho panování, ale také zjistit, zda byl podle Voltaira Ludvík XIV. osvíceným panovníkem. Proč zrovna osvíceným? Domnívám se, že osvícenství znamenalo velký zlom v dějinách. Zlom, který chtěl dosáhnout lepší, spravedlivější, racionálnější a svobodnější budoucnosti pro společnost tím, že se rozhodl vypořádat se s minulostí, která pro něj představovala dobu plnou dogmat; dobu vlády několika málo jedinců, což by samo o sobě nepředstavovalo problém, kdyby vládnoucí elita nepotlačovala svobody a práva mimo-elitních obyvatel. Roky Ludvíkova panování spadají ještě do oné minulosti, proti které osvícenci vystupují, avšak některé Ludvíkovy činy se zdají být osvícené.

Předtím, než jsem začala s výzkumem, jsem si, ovlivněná beletrií a filmy, myslela, že Ludvík XIV. byl noblesní, mocný, ne příliš moudrý panovník, který hýřil penězi, vedl přespříliš válek, miloval slávu a nechal postavit Versailles. Domnívala jsem se, že Voltaire, který války odsuzoval, protože je považoval za katastrofu bránící pokroku lidstva a vyzdvihoval střídmost, moudrost a ctnost, bude krále silně kritizovat a vylíčí jej jako despotického vládce, který má k osvícenému panovníkovi daleko. Byla jsem přesvědčená, že králův současník a šlechtic vévoda de Saint-Simon, který sloužil v králově armádě a poté žil ve Versailles, bude krále obdivovat pro jeho velkolepost, už proto, aby u něj nepadl v nemilost. Během studia se však ukazuje, že situace je složitější.

Odpovědi hodlám získat pomocí analýza písemných dokumentů, které se zabývají konceptem osvícenství a osvíceného panovníka, Voltairem, jeho názory a významem pro historii, osobou a vládou Ludvíka XIV. Ústředním bodem je analýza pramenů. Informace získané z pramenů hodlám porovnávat se sekundární literaturou, pomocí které chci téma situačně a časově zakotvit.

Otázky, které jsem si položila:

-Jaká byla doba Ludvíka XIV., jak ovlivnila jeho panování a jak ovlivnil ji svými rozhodnutími?

-Jaké bylo prostředí, ve kterém se Ludvík XIV. nejvíce pohyboval? Kdo tvořil jeho nejbližší okolí, jaký byl vztah mezi králem a lidmi z jeho okolí? Jaký vliv měli na krále jeho

nejbližší, zda a jak ovlivnili jeho rozhodování a jednání? Jak chtěl na okolí působit a jak byl svým okolím vnímán? Jak byla vnímán širokou veřejností?

-Kdo je Saint-Simon? Jaký je jeho portrét krále? Jak vnímá dobovou společnost? Čím je jeho názor ovlivněn?

-Co je osvícenství a jaký je jeho přínos pro společnost?

-Jaké jsou charakteristické rysy osvíceného panovníka?

-Kdo je Voltaire? Jaký je jeho význam pro historiografii? Jak popisuje osvícenou společnost? Jaký je jeho portrét krále? Byli podle něj lidé za vlády Ludvíka XIV. šťastní? Z čeho vychází a čím je ovlivněn?

-Ludvík XIV. je přezdíván: král Slunce. V čem spočívala jeho zář? Jak s motivy Slunce pracuje osvícenství? Nakolik je královo Slunce podobné tomu osvícenému?

-Ludvíkovým (nevyřčeným) motem bylo: „*Stát jsem já*“. Co tím vladař myslel? Jak se toto motto projevovalo v jeho životě a vládě? Jaké byly příčiny vzniku hesla a jaké mělo důsledky?

-Osvícenství přichází s myšlenkou: vše pro dobro státu. Zasloužil se Ludvík XIV. o dobro státu jako takového a čím? Nebo se zasloužil o dobro státu, ale státu ve smyslu sebe samého, viz. heslo?

-Porovnání Voltairova a Saint-Simonova obrazu krále: v čem se liší a v čem se shodují?

Jsem si vědoma toho, že počet otázek je velký, avšak domnívám se, že většina z nich je dílčích a mají problém rozebrat detailněji a dodat tak práci hloubku. Je důležité znát víc, než jen ekonomické a politické okolnosti doby, které samozřejmě měly velký vliv na krále i společnost, ale uvidíme, že toto pozadí neexistovalo samo o sobě. Někdo jeho podobu určoval - král a co ho vedlo ne jen k politickým a ekonomickým rozhodnutím, neplynulo jen hospodářsko-politické situace státu. Domnívám se, že kladené otázky neodbíhají od tématu a že odpovědi na ně najdu v mě dostupné literatuře. Nemohu vyloučit, že spolu s výzkumem se znění a počet otázek nezmění.

Metody výzkumu:

Ústředními body mé práce jsou postava Ludvíka XIV. a Voltairovy osvícenské myšlenky. Obojí jsou to témata historická, proto použiji historický výzkum. „*Historický výzkum je proces systematického popisu a přezkoumávání minulých událostí nebo kombinací událostí s cílem podat zprávu o tom, co se v minulosti stalo (Fraenkl, Wallen 1993). Nejde*

*pouze o shromažďování a evidování údajů, ale i o jejich interpretaci. Historický výzkum je interpretativní, protože jeho záměrem je odhalit a přiblížit určité nuance, osobnosti, kulturu, názory, jež ovlivňovaly minulost a mají vliv na současnost.*¹ Podkladem pro vyložení osvícenství, jeho pojetí osvíceného panovníka a ekonomického, politického, společenského, pozadí doby Ludvíka XIV. a krále samotného bude sekundární literatura, která se předpokládám nebude lišit v obecných faktech, avšak je možné, že autoři budou klást důraz na jiné aspekty. Cílem bude získat co největší množství informací. V případě odlišností či kontradikcí bude třeba informace porovnat a zjistit, čím byly způsobeny a posoudit, zda a jaký vliv mají rozdílné interpretace na výsledky mého zkoumání. Odlišnosti v informacích by mohly být způsobeny odlišnou prací s (odlišnými) primárními dokumenty, případným ideologickým přesvědčením autora, ideologií doby, ve které sekundární dílo vznikalo, chybou tisku.

Analýza dokumentů se používá „*jestliže není přístup k informacím pomocí pozorování, dotazování, měření.*“² Jde o nereaktivní sběr dat, kdy „*subjektivita výzkumníka hraje roli při výběru dokumentů, ale ne v informacích, které jsou obsažené v dokumentech.*“³

Při analýze pramenů se zaměřím na to, o jaký typ dokumentu jde, v mém případě jsou to paměti dobových pisatelů, z nichž některé byly vydány několik století po svém vzniku a navíc nejsou v původním jazyce. V takovém případě je důležité zjistit, díky čemu se zachovaly, kolikáté je to zpracování a zda mohlo dojít při práci s nimi k nějaké změně podoby. Je třeba zjistit rozdíl mezi originálem a současnou podobou, a to jak po vnější stránce: styl písma, množství a typ obrázků, tak po vnitřní stránce, tedy obsahu, což probíhá pomocí interní evaluace. „*Evaluace znamená proces posuzování a hodnocení podstaty, hodnoty a ceny zkoumané intervence nebo objektu s cílem provést určitá rozhodnutí o přijetí, odmítnutí nebo modifikaci zkoumaného programu nebo objektu na určité úrovni rozhodování.*“⁴ Zároveň si budu všimnout spolehlivosti a přesnosti obecných faktů nastiňujících společenské pozadí. U pamětí je třeba dávat pozor na to, zda jsou a jak ovlivněny subjektivním postojem, názorem autora. Je třeba zjistit autorův vztah k danému tématu, společenské postavení, zda je ovlivněn ideologií, nebo zda ho jiné okolnosti nepřiměly

¹ Hendl, Jan: Kvalitativní výzkum, Portál, Praha, 2005, strana 135 (dále Hendl)

² Hendl, str. 133

³Hendl, str. 132

⁴ Hendl, na str. 289 cituje z Borg, Gall 1989

k tomu, aby obsah zabarvoval a zkresloval, z čeho čerpal informace pro sepsání paměti- byl přímým účastníkem událostí, využívá deníků, korespondence?

Vzhledem k tomu, že budu zkoumat různé prameny, budu i je navzájem porovnávat, s cílem získat co nejvíce informací a zjistit, v čem se popisy shodují nebo neshodují a proč. K porovnání použiji metodu komparace. Cílem komparace bude: „*elementární určení shod a rozdílů mezi několika objekty komparace,*“⁵ kde objekty porovnání budou různé prameny, a dalším cílem bude „*vysvětlit příčinné vztahy, (...) neboť studujeme vzájemnou souvislost jevů a jejich kauzálních vztahů, vysvětlujeme jejich specifiku a v případě, že máme co činit s dynamickou složkou skutečnosti, studujeme dílčí zákonitosti vývoje a jejich konkrétní projevy.*“⁶ Všechny prameny popisují Ludvíka XIV. a jeho činy a rozhodnutí, avšak všechny je prezentují jinak a uvádějí odlišné motivy.

Použité metody výzkumu i téma odpovídají technikám a tématům kvalitativního výzkumu.

Data budu vybírat pomocí metody teoreticky zaměřeného výběru, jde o „*proces sběru dat potřebných ke generování teorie, přičemž výzkumník svá data zároveň shromažďuje, kóduje, analyzuje a přitom se rozhoduje, která další data jsou zapotřebí a kde se dají získat. Sběr dat je řízen vznikající teorií.*“⁷

Hodnocení kvality výzkumu:

Co by mohlo ohrozit validitu výzkumu při práci s dokumenty, je věrohodnost samotného dokumentu. O tomto faktu jsem se zmínila již v textu nahoře. Avšak nezmínila jsem postupy, které jsem použila a které by měly hodnověrnost informací získaných z dokumentů přinejmenším podpořit. Jednou z nich je Denzinova datová triangulaci, „*kteřou chápal jako vzájemnou validizaci různých metod*“ (Hendl, 2005, str.149) a kterou označuje jako: „*použití různých datových zdrojů a odlišuje i od použití různých metod sběru dat. Doporučuje zkoumat jev v různých časových momentech, na různých místech a u různých osob.*“⁸

Dále pro vyhodnocení získaných dat použiji metodu průběžného souhrnu. „*Jedná se o pokus shrnout, co dosud odhalilo a co je nutné dále analyzovat. (...) Tyto souhrny postupně*

⁵ Miroslav Hroch a kolektiv, Úvod do studia dějepisu, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1985, str. 235 (dále Hroch a kolektiv)

⁶ Hroch a kolektiv, str. 235

⁷ (Hendl, 2005 na str. 151 cituje Glasera a Strausse (1967))

⁸ Hendl, str. 149

*iterují do konečné zprávy. (...) Příprava průběžné zprávy přispívá k dalšímu sběru dat, k reformulaci kódů a k novým rozhodnutím o plánu analýzy.*⁹

Existuje mnoho především cizojazyčných studií o Ludvíku XIV. a osvícenství. Bohužel jen zlomek z nich byl přeložen do češtiny. Původem českých odborných děl je k tématu Ludvíka XIV. podstatně méně, v případě osvícenství je počet prací vyšší. Můj výběr dokumentů je závislý i na jazyce, ve kterém jsou díla vydána.

Domnívám se, že složitost a obsáhlost výzkumných otázek nepřesahuje rámec zjistitelnosti a že dokumenty zvolené k zodpovězení otázek jsou svým obsahem vhodné pro výzkum. Jejich hodnověrnost se dá ověřit a s vědomím odchylek se s nimi dá dále obezřetně pracovat.

Etické otázky výzkumu:

Můj výzkum neobsahuje metody dotazování, pozorování ani měření, proto neřeší zásady etického jednání při výzkumu. Ovšem je možné postavit si jiné závažné otázky. Ve svém výzkumu se zabírám osvícenstvím, jeho myšlenkami a názory, které jakoby byly považovány za normu, ušlechtilý cíl, kterého je třeba dosáhnout. Proto není od věci položit si otázku, zda není osvícenství přeceňováno? Osvícenství představuje jakýsi ideál, k jehož naplnění hodlá využít, co nejvíce prostředků. Některé z nich budou patrné i v této práci. Cílem práce není udělat z Ludvíka XIV. dobrého a osvíceného nebo špatného a neosvíceného panovníka.

II. FRANCIE ZA VLÁDY LUDVÍKA XIV. 1661-1715

V této době je Francie absolutistickou monarchií, kde státní moc drží v rukách panovník, moc je tedy centralizovaná. V následujícím textu nastíním společenskou, ekonomickou, politickou a náboženskou situaci, jak ji uvádí sekundární literatura. Nejdříve se zaměřím na pojem absolutismus.

K nejvýznamnějším ideologům absolutismu patří Jacques-Bénigne Bousset, vychovatel Ludvíka XIV., biskup z Meaux, který v monarchii spatřoval dokonalejší formu vlády, protipól anarchie. „*Monarchie má v jeho pojetí stabilitu, je zárukou vnitřního míru a díky tomu umožňuje dobrou práci vlády a správy, takže každý poddaný se cítí být součástí*

⁹ Hendl, str. 233

dobře spravované společnosti.''¹⁰ Rozlišoval monarchii zvůle, která se neřídí zákony a kde jsou poddaní otroky, a monarchii absolutní, která jedná na základě rozumu a respektuje základní zákony, k nimž patří osobní svoboda plynoucí z třídní příslušnosti, nedotknutelnost osobního vlastnictví. *„Absolutní monarcha rozhoduje tedy o všem s výjimkou majetku a života svých poddaných. Panovník je v této monarchii zdrojem výkonné a zákonodárné moci a jeho opatření stojí mimo lidskou kritiku; není zodpovědný nikomu ze smrtelníků, ale jen bohu.*''¹¹ Zde bych se pozastavila nad zmínkou, že panovník nemohl rozhodovat o životě svých poddaných. Panovník, už ze své pozice, svým jednáním a rozhodováním určuje podobu života svých poddaných. Když dá rozkaz k zvýšení daní, staví své poddané před hrozbu hladomoru a tím i smrti. Když zavede restriktivní politiku vůči některé náboženské skupině a ta se jeho vůli nepodřídí, je skupina též odsouzena k zániku. A podíváme-li se na problém doslovněji, král mohl, a také tak nejednou učinil, nechat jednotlivce uvrhnout do vězení, či jej nechat popravit, měl-li k tomu být „jen“ osobní důvody. Avšak přihlédneme-li ke královi motu *„stát jsem já“*, všechno co by eventuelně mohlo být k nelibosti krále, mohlo být i k nelibosti státu a v takovém případě je třeba zjednat nápravu. K problematice hesla se později vrátím. Teoretické i praktické uchopení pojmu absolutismu bylo mnohými současníky, z řad aristokracie i duchovních, kritizováno. Mezi radikální kritiky absolutismu patřily myslitelé vycházející z kalvinismu a přirozeno-právní doktríny. Vláda Ludvíka XIV. je pozdějšími mysliteli připodobňována k sultanátu, kde panovník je krutý tyran a jeho poddaní otroci. Například Montesquieu ve svém díle *Perské listy* píše o králi: *„Říká se, že má v nejvyšším stupni dar vymoci si poslušnost: vládne s touž geniálností své rodině, svému dvoru, svému státu. Často se vyslovil, že by se mu ze všech vlád světa líbila nejvíce vláda Turků nebo našeho vznešeného sultána, tak velkou váhu klade na východní politiku.*''¹²

O vzniku a použití pojmu absolutismu pojednává text Tomáše Knoze: Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu¹³. *„V posledních deseti letech se v evropské, resp. v britské a v německé historiografii rozvinula pozoruhodná diskuse o oprávněnosti či neoprávněnosti užívání pojmu absolutismus.*''¹⁴ Diskuse o tom, co je absolutismus, trvá

¹⁰Kolektiv autorů: Dějiny Francie, Svoboda, Praha 1988, str. 250

¹¹ Tamtéž

¹² Montesquieu: *Perské listy*, Státní nakladatelství krásné hudby, literatury a umění, Praha 1955, str. 60

¹³ Knoz, Tomáš: Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu. in *Časopis Matické moravské* 121/2000, *Rozhledy*, str. 451-483 (dále Knoz)

¹⁴ Knoz, str. 451

stejně dlouho jako pojem sám. „*Jde o historický termín, zpětně vztažený k určitým kategoriím. Jeho obsah je odvozen od historického termínu „potestas absoluta“, obsaženého v dobových traktátech o povaze panovnické moci, kde se vyskytuje spolu s pojmy typu „souverenité“ (jenž je spojován právě s uváděným Bodinem) nebo „Staatsrason“.*“¹⁵ Vyzdvížená je určitá kontinuita v přemýšlení o společnosti a státě. V raném novověku se setkáváme se spisy, které popisují 2 druhy panovnické moci, z nichž jedna (panegyrická) zdůrazňuje božskou podstatu panovnické moci a z toho plynoucí neomezenou vládu. Druhý typ je ovlivněn přirozeným právem. Základní rozbor pojmu a jeho obsahu provedl Wilhelm Roscher. Zavedl periodizaci absolutismu. Absolutismus a absolutní monarchie pro něj představují synonymum. Pro absolutní monarchii byla podle něj charakteristická nedělitelnost státu, vojsko, úřední aparát, státní finance, úřad prvního ministra. Dobu Ludvíka XIV. Roscher považuje za druhou etapu nazvanou „dvorský absolutismus“¹⁶. Panovník centralizoval státní moc a k uplatnění využíval činnosti svého dvora. „*K jeho atributům patřil náročný životní styl panovníka i dvora, který ani zdaleka nelze považovat za samoučelný, neboť byl naopak nositelem společenské hierarchizace.*“¹⁷ S jiným pojetím absolutismu přichází v 50. letech 20. století Robert Mousnier a Fritze Hartung, kteří se domnívali, že je chyba považovat pojmy jako despotismus a tyranie za synonyma ke slovu absolutismus. „*Uvažovali mimo jiné o významu míry panovnické suverenity, resp. jejího limitování, pro naplnění všech atributů absolutismu.*“¹⁸ Limitovat krále mohly tradice, případně ústava, avšak ty se nemohly uplatnit bez panovníkova souhlasu. Vymezují čtyři stádia absolutismu, kde by byla vláda Ludvíka XIV. zařazena zřejmě pod třetí stádium „*vláda vykonávaná prostřednictvím ministrů, jejichž postup však byl plně závislý na panovníkově vůli.*“¹⁹ Francouzští historici pracují s termínem absolutismus poměrně běžně. Tento pojem překrývají jiným pojmem „ancien régime“²⁰.

„*Současná diskuse není vedena o detaily nebo o časové horizonty, nýbrž o to, jestli danému termínu odpovídá vůbec nějaká historická skutečnost. Zdali kritéria, která historiky předchozích generací vedla ke konstituování a k užívání tohoto pojmu nevyplývala z jejich zkresleného vidění světa, daného buď nedostatečnými znalostmi o sledovaném časovém úseku*

¹⁵ Knoz, str. 453

¹⁶ Knoz, str. 456

¹⁷ tamtéž

¹⁸ Knoz, str. 457

¹⁹ Knoz, str. 459

²⁰ Knoz, str. 463

*a procesech, anebo naopak dobovou politickou a společenskou objednávkou.*²¹ Někteří historici se domnívají, že absolutismus je mýtem, a proto chtějí tento pojem odstranit. Absolutismem prý není možné označit dějinnou epochu, ne ve vztahu k celé Evropě 17. a 18. století, (snad jen pro Francii). Pro vymezení období by bylo příhodnější používat označení raný novověk a pod pojmem absolutismus chápat princip státního systému. Zajímavým způsobem řeší problém Fernando Braudel, který přichází s principem modelů, respektive italského modelu, kterým označuje epochu Itálie v době jejího největšího kulturního, územního, ekonomického rozmachu. Na Braudelovo dílo navazuje Wolfgang Schmale, který 17. století označuje za francouzský model. Rozdílem mezi modely je vědomí, s jakým dvůr Ludvíka XIV. budoval francouzský model. „*Francouzským modelem*“, opírajícím se o výklad principů chování na dvoře krále Ludvíka XIV. je ostatně i klasická práce Norberta Eliase *Die hofische Gesellschaft*. Bez ohledu na to, lze-li označit tento „francouzský model“ za model absolutistický, umožňuje analogie s Braudelovou analýzou renesanční Itálie a přijetí uvedeného interpretačního postupu pochopit, z jakého důvodu nebyly v evropských zemích mimo vlastní Francii přejaty a naplněny veškeré principy centralizace moci v ruce státu a panovníka v té míře, jako tomu bylo v zemi Ludvíka XIV.²² Přes všechny úvahy zůstává diskuse o tom, v čem měl absolutismus spočívat, otevřená. Problém do značné míry souvisí s chápáním toho, jak společnosti v dějinách vypadaly a jak se vyvíjely, s tím, že vývoj je mnohdy chápán ve směru pokroku. Každou změnu, je třeba nějak pojmenovat, přestože použité pojmy mohou být relativní. V tomto případě jde o sémiotický problém.

Přestože je pojem absolutismu problematický, v mé práci vystupuje Ludvík XIV. jako absolutistický panovník v tom směru, že státní moc byla centralizovaná a ve skutečnosti držel moc převážně ve svých rukách.

V 17. století tvořilo základní výrobní jednotku drobné rolnické hospodářství. Největší složku tvořilo pěstování obilí, kukuřice a částečně pohanky. Celkem slabé bylo zastoupení v chovu dobytka. Postupně se specializovala zemědělská výroba především v odvětví vinařství. „*Právní postavení rolníků charakterizovala i nadále feudální závislost odvozená z držby půdy, nikoliv však připoutáním rolníka k půdě.*“²³ Rolník musel platit feudální rentu v penězích i naturáliích, berní daně a církevní desátek.

²¹ Knoz, str. 466

²² Knoz, str. 473

²³ Kolektiv autorů: Dějiny Francie, Svoboda, Praha, 1988, str. 238 (dále Kolektiv autorů)

Velký hospodářský význam měla také řemeslná a manufakturní výroba, organizovaná ve 4 formách: cechovní řemeslo (kontrolní funkci zde měl stát), mimocechovní řemeslo, vesnická domácká práce, soustředěná manufaktura. Tyto formy výroby byly spojeny s trhem a produkty byly využity pro místní trh i dálkový obchod. Od 60. let do poloviny 80. let 17. století byl vývoj řemeslné výroby ovlivněn hospodářskou politikou Jeana Baptista Colberta, který se inspiroval merkantilismem, jenž považoval obchod za zdroj nových hodnot a státní pokladna měla prokazovat zisk, pokud by se zvýšil vývoz a snížil dovoz. Za tímto účelem se Colbert snažil zlepšit obchodní komunikace, především lodní dopravu, zřizovat nové specializované manufaktury. Podporoval zřizování specializovaných škol, které měly zajistit dostatek zkušené pracovní síly, nové pracovní postupy, atd. Avšak, vzhledem k tomu, že kontrolu nad obchodem držel v rukách stát, byla pružnost trhu omezená. Přes Colbertovy snahy posílit trh a obchod ve Francii, se nepodařilo vytvořit uzavřený celek národního trhu. *„Země se rozpadala do mnoha regionů, které měly svůj téměř uzavřený místní obchod a specifické životní podmínky, značně se lišící od provincie k provincii.“*²⁴

V 17. století byla Francie nejlidnatějším státem. Průměrný věk byl 20-25let, avšak společenské postavení v dlouhověkosti sehrálo svou roli. Chudí rolníci se dožívali cca 35let a společenská elita v průměru až 50let. Struktura obyvatelstva byla mnohotvárnější. Silnější podíl tvořilo městské obyvatelstvo, ale společenský zůstal nadále feudální. Vládnoucí třída byla rozdělena na tradiční rodovou šlechtu, kterou tvořila venkovská a dvorská aristokracie, a úřednickou šlechtu. Zvláštní postavení měla církevní hierarchie. Teoreticky stál na vrcholu král, princové a členové královské rodiny. Ve skutečnosti však měl v rukách státní moc král a přední úřednická šlechta. Po porážce frondy byli princové královské krve zbaveni politického vlivu. Ten se přesouval do rukou úřednické šlechty, které Jindřich IV. přiznal dědičnost úřadů. Majetek úřednické šlechty pocházel z příjmů z úřadů. Celkově vzato byla úřednická šlechta movitější než rodová a dávala své bohatství najevo výstavbou paláce, nákladným životním stylem, podporováním vědy a umění. Avšak i rodová šlechta měla potřebu udržet si vytříbený styl a život v luxusu, jenže příjmy z peněžní renty jí mnohdy nestačily. Proto hledala příjmy v dalších zdrojích, např.: nájem půdy, vojenská služba. Synové rodových šlechticů většinou neměli dědičná práva na statky a proto byli často odkázáni na přízeň krále a předních úředníků. *„Nejvyšší státní funkce ministrů, sekretářů a špičkových diplomatů obsazoval král téměř výlučně z řad příslušníků několika rodů úřednické aristokracie, jako byli*

²⁴ Kolektiv autorů, str.242

zejména Colbertové a Le Tellierové.²⁵ Vedoucí složkou třetího stavu bylo měšťanstvo, avšak skutečný politický vliv nemělo. Pouze města v nichž sídlil parlament, měla jistý politický vliv omezený na danou provincii (s výjimkou Paříže). Neurozenou ale majetnou složku společnosti tvořili obchodníci, lékaři a advokáti. Jádro měšťanské společnosti tvořili řemeslníci, kteří neměli právo podílet se na politickém řízení města, natož státu.

„I když se postavení poddaných v období vlády Ludvík XIV. nikterak nezlepšilo, intenzita nepokojů zeslábla ve srovnání s obdobím třicetileté války.“²⁶ Důvodem bylo zavedení systému intendantů, čímž se omezila moc výběrčích daní. Intendantů měli k dispozici vojenské prostředky, kterými nepokoje ze stran rolníků záhy potlačovali. Další důvodem bylo rozbití městské samosprávy po frondě. Města byla pod státní kontrolou. V neposlední řadě byli projevy nespokojenosti částečně znemožněny stupněm zbídačení rolníků. Přesto všechno, hlavně v dobách neúrody a hladových bouří (v 60. a 70. letech 17. století), vypuklo množství postání. „Vyrcholením nepokojů v období vlády Ludvíka XIV. bylo povstání, které probíhalo od roku 1702 v pohoří Cevenny (...) Povstalci vytvořili dobře organizované a vnitřně členěné oddíly (...) Podle bílých halen, kamizol, které nosili, si sami dali jméno camisardi. (...) Povstání camisardů ukázalo revoluční potenciál francouzského lidu a význam spojení živelného odporu proti útisku s pevným uvědoměním.“²⁷

Když Ludvík XIII. zemřel, bylo Ludvíku XIV. pět let, tudíž nebyl oprávněn ujmout se vlády. Ludvík XIII. ustanovil radu, která měla dohlížet na nezletilého Ludvíka XIV. a jeho matku regentku. Anna Rakouská, Španělská infantka, si však v parlamentu chtěla vydobýt právo bezpodmínečného regentství. V tom ji parlament téměř vyhověl, jelikož bylo v jeho vlastním zájmu odstranit kardinálovy muže. Královna se stala výhradní regentkou a sama si zvolila zástupce, k překvapení parlamentu si za prvního ministra vybrala právě kardinálova chráněnce Mazarina, který pokračoval v Richelieuově politice. Mazarin byl obratným diplomatem, který vyjednal pyrenejský mír, rýnský spolek a předal Ludvíku XIV. silný a rozvíjející se stát. Teprve po smrti Mazarina (roku 1661) se Ludvík XIV. plně chopil moci.

„Základní zásadou vlády Ludvíka XIV. byla naprostá koncentrace nekontrolovatelné moci do rukou panovníkových.“²⁸ Chtěl sám plně kontrolovat vnitřní i zahraniční politiku státu, vydávat zákony, určovat kdo bude a nebude svobodný. K tak velké kontrole ovšem

²⁵ Kolektiv autorů, str. 244

²⁶ Kolektiv autorů, str. 255

²⁷ Kolektiv autorů, str. 256-257

²⁸ Kolektiv autorů, str. 245

potřeboval mnoho informací a lidi, které by mu je zprostředkovali- skupinu pomocníků. Své rádce si král volil sám, avšak ani tak nemohl zabránit, tomu aby pomocníci nepředkládali králi informace tak, jak se to hodilo jim samotným, s cílem prosadit své zájmy. Protože Ludvík XIV. „poznal Mazarinovo poručnictví, rozhodl se, že bude svým vlastním prvním ministrem a že členem jeho Rady se nikdy nestane žádný duchovní.“²⁹ Král měl 3-4 nejbližší spolupracovníky ministry: Huguese de Lionnea (zahraniční politika), Michela Le Telliera, kterého vystřídal jeho syna Louvois (vojenství), Nicolase Fouqueta, po němž nastoupil Colberta (finance). Panovník dále jmenoval poradní sbory, které měly pomáhat ministrům připravovat podklady pro politická rozhodnutí. Nejvyšší soudní moc měla státní rada. Od roku 1665 neměly parlamenty právo vznášet námitky proti královým nařízením a zákonům. Směly se podílet na jejich přípravě, registrovat je a směly soudit. Na to, aby se důsledně dodržovala panovníkova vůle ve všech provinciích, měli dohlížet královští komisaři-intendanti, kteří sloužili jako výkonný orgán místní správy, zatímco z funkce guvernérů, ustanovených do čela provincií a volených z řad rodové šlechty se stala formalita a guverněři na pokyn krále žili u dvora. Posílit státní dozor nad dodržováním zákonů měla i policie podřízená intendantům. Jejím cílem se později stalo i potírání zločinu a dozor nad podsvětím. Vnitřní i zahraniční politika Francie byla velmi nákladná a peníze z doposud vybíraných daní nestačily na pokrytí výdajů. Systém pronajímání daní se neosvědčil, protože bylo těžké kontrolovat skutečnou výši vybraných peněz, čehož pronajimatelé využívali k naplnění vlastních kapes a mnoho poddaných tak připravili o všechno. Proto bylo vybírání daní svěřeno intendantům a bylo vydáno nařízení, které mělo znemožnit úplné ožebračení poddaných. Tyto změny však nestačily k naplněné státní pokladny. Naděje na zlepšení finanční situace byly vkládány do Colbertových reforem. Colbert reformami zpřístupnil nové zdroje příjmů, které však byly využity „naprosto neproduktivně: na vedení válek a luxusní život dvora.“³⁰ Zde bych se pozastavila. Značná část sekundární literatury vykládá Ludvíkovo utrácení peněz za války a luxusní život za neproduktivní, iracionální, zbytečné. V kontextu s tímto, mě zaujala myšlenka historického sociologa Norberta Eliase, v knize Civilizační teorie, který tvrdí, že nám se králova hýřivost zdá iracionální a neproduktivní, protože situaci nahlížíme z dnešního pohledu, z toho, co by bylo dnes považováno za ne-produktivní, jako kdybychom dobám předešlým vnucovali své, moderní hodnoty, což by mohlo svědčit o špatném pochopení a následně zkreslené interpretaci doby a jejích aktérů. Názor, ne přemrštěnost králova utrácení

²⁹ Maurios, André: Dějiny Francie, Lidové noviny, Praha, 1994, str.175 (dále jako Maurois)

³⁰ Kolektiv autorů, str. 247

zřejmě sdílejí i někteří Ludvíkovy současníci. André Maurois ve své knize cituje Colberta: „Snažně prosím Vaše Veličenstvo, aby mi dovolilo poznamenat, že nikdy, ať už v době války či míru nekonsultovalo vlastní finance, aby mohlo řešit své výdaje... (...) Na nepotřebných věcech musíme šetřit jak t jen jde.“³¹ Zadlužení státu se prohlubovalo, až na konci Ludvíkovy vlády dosáhlo katastrofální situace.

Francouzská zahraniční politika byla expanzivní, usilovala o vedoucí postavení. Doba vlády Ludvíka XIV. byla z velké části ve znamení velkých válek. Výboje se ubíraly proti španělskému jižnímu Nizozemí, proti Lotrinsku a západnímu pomezí říše a do severní Itálie.

Manželka Ludvíka XIV. Marie Terezie byl dcerou španělského krále Filipa IV. (Tento sňatek se uskutečnil na nátlak Mazarina, který tak chtěl ztvdit (pyrenejský) mír mezi Španělskem a Francií po ukončení španělsko-francouzských válek.) Po jeho smrti měl na trůn nastoupit jeho syn z druhého manželství Karel II., avšak podle devolučního práva, měl na trůn nárok syn nebo dcera z prvního manželství, tedy Marie Terezie a přestože se před svatbou Marie Terezie měla vzdát svých dědičných práv na trůn, Ludvík XIV. si území nárokoval. V té době spolu válčilo severní Nizozemí a Anglie a Ludvík se domníval, že situace využije, avšak znesvářené země se spojily proti Francii a Ludvík na radu svých velitelů přistoupil na mírovou domluvu- cášský mír, ze kterého Francie získala jižní Nizozemí. Ludvík XIV. považoval postup severního Nizozemí za velké příkoří a hodlal se pomstít. Když se anglický král Karel II. ocitl ve finanční tísní, parlament mu nevyhověl ve vypsání nových daní. Ludvík XIV. se zavázal půjčit mu nemalou částku za to, že se Anglie stane spojencem Francie proti severnímu Nizozemí. Stejným způsobem získal na svou stranu i švédského krále Karla XI. Situace se vyvíjela ve prospěch plánu Ludvíka XIV. a roku 1672 vtrhla králova armáda na území Spojených provincií. Nizozemské oddíly byly slabší, avšak rozhodly se protrhnout některé hráze polderů, čímž izolovaly nepřátelskou armádu a získaly tak čas vzpamatovat se z vnitřní krize. Do čela Nizozemců se dostal místodržící Vilém III. Oranžský, který se úspěšně domluvil s Habsburky. Postupně se Španělsko, Anglie i Braniborsko obrátily proti Francii. Strany střídavě vyhrávaly a prohrávaly a roku 1676 přistoupily na mírové jednání. Roku 1678 byl uzavřen mír v Nijmegenu, přesto však chtěl Ludvík XIV. získat ještě větší území než doposud, pomocí anexní politiky, což se mu postupně podařilo. Spolu s represivní politikou Francie vznikla i protifrancouzská koalice, od roku 1686 nazývaná Augsburskou ligou, jejímž cílem bylo ohraničit území Francie tak, jak to stanovil vestfálský mír. Tomu chtěl Ludvík XIV. zabránit, a proto se rozhodl pro vpád do Falce. Augsburská liga nebyla

³¹ Maurois, str. 178

úspěšná, avšak ani Francii se nepodařilo zvítězit. Roku 1697 byl uzavřen mír v Rijswijku a Francie musela navrátit většinu reunií získaných anexní politikou.

Roku 1700 umírá Karel II. Španělský. Opět vyvstává otázka, kdo se stane španělským králem? Císařův syn, francouzský princ nebo bavorský kurfiřt? Ludvík XIV., který velmi toužil po míru (tento údaj neuvádějí všechny sekundární zdroje, jen A. Maurois. Pozastavuji se nad tím proto, že ostatní sekundární v tento moment popisuje Ludvíka XIV. jako nadále agresivního, vypočítavého a moci a uzemí chtivého. Mauroisova zmínka o touze po míru dává situaci nádech spíše opačný- král chce v první řadě mír, je znaven) Ludvík XIV. chtěl španělský trůn přenechat bavorskému kurfiřtovi a pro dauphina si ponechat jen určité území. Bavorský kurfiřt ale záhy zemřel, což zažehlo nové jednání mezi Ludvíkem XIV. a Vilémem III., s tím, že se oba shodli na rozdělení Španělska v rámci uchování míru. Ostatní však nesouhlasili. V testamentu Karel II. určil nástupcem vnuka Ludvíka XIV. Filipa Bourbonského (Filip V.) . Toto rozhodnutí Ludvík XIV. přijal, což rozhořčilo Viléma III. a začal vyjednávat s císařem. Mezitím Ludvík XIV. porušil rijswický mír a uznal Jakuba II. Stuarta za anglického krále. Ludvíku XIV. počítal s nadvládou Francie nad Španělskem. Jeho přístup vyvolal nesouhlas ze stran Anglie, Nizozemí a Habsburků a roku 1707 se opět schylovalo k válce. A Maurois píše: „*Válka o španělské dědictví, kterou si Ludvík XIV. nepřál, bolestně vyplnila zbytek jeho panování a trvala až do roku 1713.*“³² (V další sekundární literatuře není tato poznámka patrná a opět se domnívám, že pro získání informací o osobě krále jsou i tyto poznámky důležité. Opět se ukazuje, jak rozdílné jsou pohledy na Ludvíka XIV. a jeho jednání, ani sekundární literatura se plně neshoduje.) Protifrancouzská koalice měla materiální převahu a navíc v jejím čele stáli skvělí vojevůdcové, zatímco Ludvík XIV. neměl ani dost vojenské síly, ani velké velitele, protože velcí zemřeli a na jejich místa dosadil průměrné generály. Válka byla ukončena Utrechtským mírem roku 1713, kdy byl králem Španělska uznán Filip V., pod podmínkou, že nedojde ke spojení Francie a Španělska. Francie vyšla z války naprosto oslabená, ztratila své postavení evropské mocnosti a na první místo se dostává válkou posílená Velká Británie, která se stala nejnebezpečnějším soupeřem Francie.

Velkým vojenským příručím, byl po značenou část Ludvíkovy vlády Colbertův sok Louvios, který se neméně snažil o velkolepost království. Šel bezostyšně za svým cílem, kterého chtěl dosáhnout jakýmkoliv způsobem. Nebyl příliš sympatický, avšak vytvořil první stálou, tehdy moderní armádu. Učinil v armádě i mnoho reforem, na které je nahlíženo

³² Maurois, str. 183

rozporuplně. Byl to úspěšný organizátor, který však svých pravomocí využíval i k vlastnímu prospěchu.

Vedení válek a získávání nových uzemí nebylo jedinou prioritou Ludvika XIV. Svou moc a moc Francie chtěl král posilovat a projevovat i v jiných aspektech. Francouzská státní moc byla centralizovaná. Král se domníval, že všechny složky státního aparátu drží ve svých rukách a velmi jej tížilo, když neměl nad vším úplný dohled a moc. Další, co chtěl král plně uchopit do svých rukou byla náboženská politika Francie. Ludvíka XIV. dráždila „*představa, že část jeho poddaných se konfesijně odlišuje od státního náboženství.*“³³ Šlo o skupinu hugenotů, kteří byli chráněni ediktem nantským a jansenistů, kteří byli odkázáni na přízeň mocných a některých papežů. Jansenisté kritizovali okázalost, morální výstřelky a pokrytectví dvora. Ludvík XIV. je podezíral z republikanismu a chtěl po papeži Innocenci XI. uznání restriktivní politiky vůči nim, ten se jich však zastal. Ludvík XIV. za to papeži pohrozil, že galikánská církev již nebude respektovat papežskou moc. Jediným legálním centrem jansenismu se stal ženský klášter Port-Royal, který však Ludvík XIV. na popud svého jezuitského zpovědníka nechal zničit. Roku 1713 si král vynutil bullu Unigenitus, která jansenismus zakázala. Hugenoti měli své zastánce v řadě lidí blízkých králi, např. Colbertovi, který si cenil řemeslnické zdatnosti kalvinistů. Avšak během války proti Nizozemí se pohled na kalvinisty mění. Dochází k restrikcím, např.: uzavírání kalvinistických škol, nemožnost vykonávat povolání právníků, lékařů. Od roku 1680 se začaly uplatňovat násilné metody přinucení hugenotů, aby se zřekli své víry, tzv. dragonády. „*Sebevědomí fanatických katolíků u dvora vzrostlo, když se Ludvík XIV. po smrti své manželky tajně oženil se svou poslední Milenkou paní de Maintenon, někdejší kalvinistkou, která přestoupila a stala se bigotní katoličkou. Říkalo se, že to byla především ona, kdo krále přesvědčil o tom, že zákazem hugenotů získá odpuštění za svůj nemorální život, který vedl v době, kdy královna ještě žila.*“³⁴ Půda pro přijetí takového opatření se však připravovalo desetiletí předtím. Zákazem Francie přišla o mnoho skvělých a pracovitých lidí. Ti, kdo mohli emigrovat, ostatní se buď museli zřít své víry, nebo byli uvězněni, posláni na galeje, či zabiti. Přes 150 tisíc, z velké části movitých, hugenotů uteklo ze země, což značně ovlivnilo hospodářství celé země. Zákaz byl silně kritizován z řad protestantských monarchů evropských zemí. Tento akt byl

³³ Kolektiv autorů, str. 254

³⁴ Kolektiv autorů, str. 255

považován za „zásah feudálního absolutismu proti podnikavému měšťanstvu a rodící se buržoazii.“³⁵

Státní moc za vlády Ludvíka XIV. byla centralizovaná, doslova i v tom směru, že středem všeho dění se stal dvůr- Versailles, (od roku 1682), v jehož středu stála osoba Ludvíka XIV. Z této středové pozice krále pramení i analogie krále a Slunce. Jako je Slunce středem našeho vesmíru, byl Ludvík XIV. středem dvora, Francie a vzhledem k tomu, že ostatní evropské dvory francouzský dvůr aspoň v některých rysech napodobovaly, a že byla Francie za Ludvíkovy vlády velmocí, stala se Francie v čele se svým králem středem Evropy. Dvůr nebyl jen kulturním centrem, kde se odehrávaly slavnosti, představení známých dramatiků. „Dvůr, soustředěný kolem krále, se řídil do detailu propracovanou etiketou. Život dvořanů byl vyčerpávající, okázalost slavností příkře kontrastovala s nepohodlím života na zámku a útrpnou rivalitou intrikujících skupin.“³⁶ U dvora žila vysoká šlechta, čelní úředníci a ti, kdo chtěli získat úřady nebo ovlivnit rozhodování králových rádců. „Kdo nežil u dvora, kdo nebyl králi stále na očích, neměl naději na vzestup po společenském žebříčku.“³⁷

V předchozím textu jsem nastínila společensko – ekonomicko - politickou situaci Francie. Země byla ovlivněna válkami a boji vedenými, jak za hranicemi státu, tak uvnitř (rolnické odboje, náboženská pronásledování, spiknutí u dvora, atd.). Ludvík XIV. byl zobrazen absolutní vladař. Maurois cituje Voltairea: „Za jeho vlády panoval všude klid.“³⁸ Z předchozího textu je patrné, že ve Francii za Ludvíkovy vlády zdaleka nepanoval klid, avšak král se pokoušel, aby k neklidu nedocházelo. Vzhledem k tomu, že se velmoži ani úřednické sbory, či stavy, nebo klér, natož protestantská komunita, nesměli vzpírat králi, či podávat kolektivní stížnosti, a král se nemusel nikomu vyzpovídat ze svých činů, co řekl, bylo zákon, do značné míry opravdu přispěl ke klidu ve státě. „Při všem dogmatismu a striktní kontrole náboženského života a filozofického myšlení otevíral režim Ludvíka XIV. větší možnost rozvoji věd než většina jiných feudálních států soudobé Evropy. Již roku 1666 byla založena Akademie věd, štědře dotovaná státní pokladnou, která měla umožnit rozvoj přírodních věd a přitáhnout do Francie významné zahraniční badatele.“³⁹ K publikaci

³⁵ tamtéž

³⁶ Duby, Georges a kolektiv: Dějiny Francie od počátků po současnost, Karolinum, Praha, 2003, str.348 (dále jako Duby a kolektiv)

³⁷ Kolektiv autorů, str. 249

³⁸ Maurois, str. 175

³⁹ Kolektiv autorů, str. 251

výsledků vědy sloužil Časopis vědců, který však byl podřízen cenzuře. Francouzština se stala jazykem vědy.

Stručná biografie Ludvík XIV.:

„Pro vývoj státu, kde rozhodující moc ve všech záležitostech měl panovník, nebyly zanedbatelné osobní rysy tohoto panovníka.“⁴⁰

Ludvík XIV. se narodil 5.9. 1638 v Saint- Germain-en-Laye. Jeho rodiči byli francouzský král Ludvík XIII. a španělská infantka Anna Rakouská. Roku 1643 se stal francouzským králem. Po dobu jeho nezletilosti vládla Francii jeho matka spolu s prvním ministrem Mazarinem. Ludvík dosáhl plnoletosti roku 1651, avšak plně se chopil kralování až po Mazarinově smrti roku 1661. Král měl bratra Filipa II. Orleánského zvaného Monsieur. Roku 1660 se oženil se španělskou infantkou Marií Terezií, spolu měli syna Velkého dauphina Ludvíka, zvaného Monsieigneur. Za života královny udržoval Ludvík XIV. poměr s několika milenkami (vévodkyně z La Vallière, markýza de Montespan, Markýza de Maintenon), s nimiž měl 13 dětí (některé zdroje uvádí vyšší čísla), avšak jen 5 přežilo období dětství. Své levobočky král uznal a synům z poměru s markýzou de Montespan dal právo následníka trůnu. Po smrti Královny si Ludvík XIV. bere tajně za manželku markýzu de Maintenon. Roku 1711 umírá předpokládaný následník trůnu Ludvík Monsieigneur, o rok později umírá králův vnuk druhý dauphin Ludvík, vévoda z Bourgonge a nejstarší králův pravnuk třetí možný následník Ludvík, vévoda z Bretagne. Nástupcem Ludvíka XIV. se stává až třetí pravnuk Ludvík XV., vévoda z Anjou. Ludvík XIV. zemřel 1.9. 1715 a byl pohřben v bazilice v Saint- Denis.

Ludvík XIV. byl dlouho očekávaným synem, Francouzi jeho narození považovali za „boží dar“.⁴¹ Král svého otce téměř nepoznal, přesto mu zachovával synovskou věrnost, což se projevilo např. v zákazu zbourání loveckého zámečku na území Versailles, který nechal postavit Ludvík XIII., a v přání Ludvíka XIV., aby byla jeho srdce pochováno spolu s otcovým. Ludvíkův vztah matce byl zřejmě plný náklonnosti. Poté, co se Ludvík XIV. stal francouzským králem, vyslovil své přání, aby mu jeho matka byla i nadále po boku, jako rádkyně a i přes dobový dvorský trend nazýval občas královnu matkou a ne madam, jak si žádala dvorská etiketa. O Ludvíkovu výchovu se nestarala pouze královna, ale i první ministr Mazarin. *„Mazarin nechtěl ze svého svěřence vychovat žádného pedanta. Mladého krále*

⁴⁰ Kolektiv autorů, str. 248

⁴¹ Peter C. Hartmann (ed.): Francouzští králové a císaři v novověku, Argo, Praha, 2005, str. 182 (dále Hartmann (ed.)

pomalou, ale cílevědomě připravoval na řízení státních záležitostí. Uvedl ho do nuancí diplomacie a mnohvrstevných problémů válečnictví. Naučil ho také lásce k umění a mecenášské zodpovědnosti.''⁴² V Hartmanově edici se o mladém Ludvíku XIV. píše jako o inteligentním chlapci s bystrým rozumem a podivuhodnou pamětí. Na mladého krále silně zapůsobilo období frondy. Nejen, že se spolu s rodinou musel mnohokrát stěhovat a ukrývat, po určitou dobu byl vězněm ve vlastním paláci (tehdy v Saint-Germain-en-Laye). Fronda a její dopady na stát umožnily králi uvědomit si, jak zranitelné je hospodářství pod náporem válek a že dlouhodobé velké zatížení poddaných daněmi je též neproduktivní. Na základě zkušeností z dob frondy, učinil král během vlády řadu vnitropolitických opatření. „*Frondu je třeba chápat jako první velkou krizi francouzského absolutismu, kterou mladý král zažil. Nebyla však namířena pouze proti všemocným kardinálovým ministrům a nájemcům daní a válečných zbohatlíků, kteří byli pod jejich ochranou. Pařížský parlament i buřičtí „gentilshommes“ více či méně otevřeně reagovali na politiku rozmáhající se koncentrace moci monarchického absolutismu, která se nich přímo dotýkala v mnoha sociálních, hospodářských a politických oblastech. Fronda v žádném případě nebyla jen „dětskou nemocí absolutismu“ (D. Richet). Mnohem spíše byla naprosto vážně míněným a důležitým pokusem o revizi úspěchů, kterých koruna do té doby docílila při budování a upevňování monarchického absolutismu se všemi z toho pro dotčené vrstvy vyplývajícími důsledky.*''⁴³ Ludvík XIV. dosáhl plnoletosti (13 let) v době frondy, avšak výhradní moc přenechal v Mazarinových rukách až do ministrovi smrti. Korunovace a pomazání Ludvíka XIV. (roku 1654 Remeši) měly velký význam pro celé království a jeho lid. Symbolizovaly možný konec vnitřních nepokojů a pro krále to znamenalo naplnění zvykově právní smlouvy, díky které byl král svázán s Bohem, šlechtou a lidem. S tímto rituálem byly spojeny i představy o léčitelských schopnostech krále, díky kterým pomocí magické formule: „Král se tě dotýká, Bůh tě uzdravuje.“ údajně mohl vyléčit například krtici. Královu zbožnost podporovala jeho matka, jeho jezuitští zpovědníci a později i jeho druhá manželka paní de Maintenon. Jeho religiozita byla ovlivněna pocitem nezávislosti na papeži, která pramenila z galikanismu (dogmatické hnutí francouzského duchovenstva, které usilovalo o nezávislost francouzské římskokatolické církve na Římu). Přes svou pobožnost se král oddával zábavám dvorské společnosti, pocitům radosti, které mu přinášely divadlo, umění a láska. Středem Ludvíkova zájmu byl zprvu dům hraběnky ze Soissons (vrchní hofmistryně královnina dvora). „*Tam bylo každodenní*

⁴² Hartmann (ed.), str. 185

⁴³ Hartmann (ed.), str. 186

dostaveníčko smetánky mužů a žen, kteří učinili z tohoto domu středisko dvorských milostných pletek, úskoků a ctižádostivých pletich, mezi nimiž měli silný vliv příbuzní kardinálovi, tehdy tak vlivní, cenění a vážení, jako jsou dnes zapomenuti.''⁴⁴ Po roce 1658 navázal Ludvík XIV. důvěrný vztah s Mazarinovou neteří Marií Manciniovou, kterou si chtěl vzít. Mazarin i Anna rakouská měli jiné sňatkové plány, které pomocí dlouhodobého a úporného nátlaku prosadili. Ještě v předvečer podepsání pyrenejského míru zapřísahal Mazarin Ludvíka, aby vztah s Manciniovou ukončil v zájmu královny cti, slávy a pro dobro království. Mazarin zemřel roku 1661, a svým dědicům zanechal velké jmění, o jehož původu převládá mnoho spekulací. Ať už byl či ne Mazarin dalším vykořisťovatelem státní pokladny, nelze mu ubrat zásluhy a loajalitu vůči králi. Připravil Ludvíka XIV. na úkoly plynoucí z kralování, položil nejdůležitější politické základy, na kterých Ludvík XIV. mohl stavět.

„Jak dnes víme, Mazarin Ludvíkovi XIV. téměř „přikázal“, aby po jeho smrti vzal vládní záležitosti do svých rukou.''⁴⁵ Načež král den po kardinálově smrti svolal státní radu, na které prohlásil: *„Zavolal jsem vás spolu s ministry a státními tajemníky, abych vám řekl, že do nynějška mi vyhovovalo, že mé záležitosti řídil zesnulý kardinál; nyní je načase, abych je vzal do svých rukou. Vy mi budete stát po boku a radit mi, když vás o to požádám. Situace se změnila, já se budu při vládnutí ve svém státě při správě svých financí a v zahraničních záležitostech řídit jinými zásadami než zemřelý kardinál. Víte, co chci. Je nyní na vás, abyste má přání plnili.*''⁴⁶ Z daného kontextu se může zdát, že králova potřeba plně uchopit moc a jeho jednání, ať už produktivní či ne, plynulo z poslušnosti k Mazarinovi a k tomu, jak krále vychovával. Tudiž by bylo logické, kdyby autoři písic o vládě Ludvíka XIV. připisovali Ludvíkova „špatná“ i „dobrá“ rozhodnutí Mazarinovy a jeho výchově, avšak nečiní tak zcela. Za královým počínáním stojí víc, než Mazarinův příkaz. Jeho výchova samozřejmě měla velký vliv na krále, avšak jak se ukáže, zdaleka ne jediný. Pramenné zdroje uvádějí, že Ludvík XIV. byl osvobozen smrtí Mazarinovou, přitom Mazarinovi sám ponechal aspoň zdánlivě absolutní moc. Otázkou je, zda šlo o Ludvíkovu politickou taktiku, či nikoliv. Ludvík XIV. ve svých Pamětech píše: *„Zdá mám mezi své vlastní chyby počítat i to, že jsem se řízení státu neujal hned na počátku, nevím. Pokud ano, pak jsem se tu chybu následně snažil plně napravit, a mohu vás (píše svému synovi, dauphinovi) ujistit, že příčina netkvěla ani v nedbalosti, ani v zahálčivosti.(...) I vprostřed všech frakcí se dokázal prosadit velmi*

⁴⁴ Saint-Simon: Paměti, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1959, str. 18 (dále Saint-Simon)

⁴⁵ Hartmann (ed.), str. 190

⁴⁶ Hartmann (ed), str. 191 cituje z P.Gaxotte, Ludvík XIV., s. 7n.

*obratný a zručný ministr, který mne měl rád a já jeho také, a který mi poskytl nezměrné služby, nicméně jeho uvažování a chování se přirozenou povahou lišilo od mých; nemohl jsem mu však odmítnout ani sebemeně oslabit jeho pověření, aniž bych tím proti němu v důsledku falešného dojmu, že upadl v nemilost, znovu podnítil stejnou bouři, jakou jsme s takovou námahou utišili (má zřejmě na mysli frondu). A i já byl ještě dosti mlád. Pravda, byl jsem dospělý, pokud jde o královskou plnoletost, stanovenou v zákonech státu, aby se zabránilo největším pohromám, avšak nikoli pokud jde o onu dospělost, kdy se obyčejní jednotlivci svobodně zhostí vlád nad svými věcmi; do hloubky jsem znal pouze tíhu svého břemene, ale neměl jsem dosud příležitost poznat vlastní síly.*⁴⁷ Saint-Simon ve svých pamětech uvádí jiný pohled na vztah Ludvíka XIV. a Mazarina a na to, proč se král rozhodl udržet veškerou moc ve svých rukách: „*Král takřka od narození utiskovaný politikou vládychtivé matky a ještě více stálým poručníkováním neblahého ministra, který dal kvůli své vlastní slávě tisíckrát v sázku stát, byl ujařmován pokud ten první ministr žil. (...) Pokusil se o nespělý rozlet za láskou i slávou, a neměl-li dost síly, aby se osvobodil dříve, měl dosti citlivý postřeh, aby pochopil, že ho osvobodila Mazarinova smrt. To je docela jedna z nejkrásnějších chvil jeho života a jejím ovocem přinejmenším bylo, že si osvojil zásadu, kterou už nikdy nic neotřásl, totiž ošklivit se každého prvního ministra a neméně každého duchovního ve své řadě. Od té doby si osvojil ještě jednu zásadu, (...) totiž vládnout sám,*⁴⁸ (podle Saint-Simona, však za Ludvíka XIV. ve skutečnosti vládli do značné jeho ministři).

Život krále je úzce spjat se dvorem. „*Dvůr je místo, kde bydlí král (...). Dvůr znamená také krále a jeho radu (...). Dvůr znamená ještě všechny osobnosti a královskou síť (...). Dvůr značí i způsob života u dvora. A. Furtié*⁴⁹ Ve spojení s Ludvíkem XIV. se nám vybaví především Versailles, avšak to se stalo hlavním královským sídlem až roku 1682. Před tím pobýval král ve Fontaineblau, Paříži, Saint-Germain-en-Laye. „*Je jisté, že tón dvora se vyvíjel. V 60. letech v Louvru, v 70. letech v Saint-Germain (...). Ani Louvre, ani Tuileries, ani Saint-Germain, nebyly vybaveny k tomu, aby mohly ubytovat velké množství dvořanů. Dvůr, sám o sobě skvoucí a zářící, motor civilizace, si zachovával skromné rozměry.*⁵⁰

Nastíněna byla společensko-ekonomicko-politická situace státu a představen byl i král. V dalších částech práce popíšu královo jednání a možné motivy, jeho vztahy s jeho nejbližším

⁴⁷ Ludvík XIV.: Paměti krále Slunce; Úvahy pro ponaučení dauphinovo, Prostor, Praha 2007, str. 22-23 (dále Ludvík XIV.)

⁴⁸ Saint-Simon, str.18

⁴⁹ Bluche, Francois: Za času Ludvíka XIV., Argo, Praha, 2006, str.18 (dále Bluche)

⁵⁰ Bluche, str. 25

okolím, jeho propojení se státem a společností a to z pohledu Voltairea a Saint-Simona. Představím osvícenství a jeho koncept osvíceného panovníka.

III. OSVÍCENSTVÍ

Vláda Ludvíka XIV. byť byla absolutní, „ se mohla řídit svou libovůlí jen do té míry, aby se nedotkla „svobod“ a privilegií narušujících výkon suverenity.“⁵¹ Panovník byl podřízen základním zákonům, které však byly někdy podřízeny králově vůli, tedy král byl zákon. Tento systém za vlády Ludvíka XIV. „existoval bez sebemenšího zpochybňování, protože se v dané situaci jevil jako nejlepší možný, tedy jako systém, který odpovídal politické a společenské nutnosti stejně jako statické hierarchické koncepci nadpřirozeného pořádku světa. V 18. století však vlivem shody okolností tento systém postupně ztrácel svou přesvědčivost a respekt: panovníci už nepůsobili tak impozantně; výkonu autority bránila nová a nová privilegia, přeměna společnosti i hospodářského života, působení vnitřních sil a nakonec i nové pojetí veřejného života, ...“⁵² Francie 18. století těžila z úspěchů a výtěžků vlády Ludvíka XIV. Mnohá odvětví hospodářství vzkvétala, zvyšovala se sociální mobilita, země nebyla zmítána mnoha válkami a nedocházelo k příliš častým nepokojům poddaných. „Jakkoliv však tato civilizace vyjadřuje dynamismus a vkus bohatých vrstev a jejich klientely, její nádhera skrývá trhliny, jež touto velkolepou politickou a sociální stavbou postupně začínají otrásat.“⁵³ Rozvoj státu je nutné stále podporovat, a právě tato angažovanost ze strany státu chyběla. Politika 18.století vedla sice k růstu bohatství společnosti, avšak prohlubovala se i nerovnost v jeho rozdělení. Požitky, které stát přinášel, nebyly určeny lidovým vrstvám. Rostla nespokojenost rolnictva, zvětšoval se rozpor mezi venkovem a městy, která byla domovem šlechty a měšťanů-buržoazie. Města se staly místem vzniku kritického myšlení a myšlenkových proudů, které brzy rozvrátily tradiční řád. Aristokracie toužila po návratu předabsolutistického řádu, úřednická šlechta chtěla stále víc upevňovat svou moc spojenou s úřady, které zastávala, buržoazie též chtěla zvětšovat svůj vliv a

⁵¹ Duby a kolektiv, str. 381

⁵² Duby a kolektiv, str. 381

⁵³ Duby a kolektiv, str. 372

majetek, avšak její postavení bylo podřízené. „*Absolutistický stát tak byl ze všech stran vystaven útokům těch, jejichž ambice opomíjel nebo neuznával.*“⁵⁴ Situace vyžadovala zásadní reformy v politickém systému a vláda ani Ludvík XV. se reformám nebránili, naopak někteří ministři a úředníci se snažili reformy prosadit, avšak jejich změny měly jen krátkodobý výsledek. Jen velmi málo jedinců se pokoušelo o celkovou reformu, která by rozbila naprostou autoritu krále, která mu byla dána shůry a pomocí které by se na chodu státu podílelo více lidí. Ludvík XVI. společenskou reformu odmítl, čímž otevřel brány revoluci.

Do tohoto chaosu se rodí i myšlenkový proud osvícenství. Cílem osvícenství byla obnova světa a nový pohled na něj, který „*nemá vycházet z tradice, zvláště pak ne z křesťanského zjevení –temného, nepochopitelného, historicky nekoherentního, neblahého, zkrátka neobhájitelného-, nýbrž z uvažujícího a rozumného člověka těšícího se ze znovu nabyté svobody.*“⁵⁵

Osvícenství se pokoušelo vyrovnat s minulostí po všech stránkách- filozoficky, ekonomicky, kulturně. Je spojováno s motivem Slunce a světla, které v 18.století získává novou hodnotu. Mluví se o něm v souvislosti s rozumem, svobodou a štěstím. „*Záře nového světla měla projasnit nejen duchovní svět, nýbrž měla proniknout do všech oblastí lidského počínání.*“⁵⁶ Osvícenství nehledalo spásu ani u Boha, ani v návratu do minulosti. Období antiky, renesance humanismu sice považovalo za vzor, ale tato období považovalo spíše za důkaz, že je možné, aby svět ovládl rozum, svobodná individua, ctnost a velcí a dobří vladaři. Věřilo ve vlastní síly pramenící z ducha a rozumu. Víru v nadpřirozeno vystřídala víra v lidský pokrok, přirozenou dobrotu člověka. Minulost pro osvícenství představovala dobu útlaku, nerovnosti, a především iracionální výklad světa, tak jak jej vysvětlovala církev a teologie. Osvícenství se přiklánělo k deismu, tedy k myšlence, že Bůh stvořil svět, ale do dalšího dění už nezasahuje a právě ono další dění, je třeba racionálně vysvětlit pomocí vědy, empirických výzkumů. Tím, že osvícenci kriticky nahlíželi na svět a snažili se jej racionálně vysvětlit, odbourávali dogmatismus, který do té doby převládal. Touha osvícenců po změně společnosti, naděje na lepší budoucnost pramenila z přesvědčení, že člověk je schopen věci poznávat a měnit, protože má rozum, který však musí začít používat a to správným, tedy pokrokovým a především morálním způsobem. Směr, kterým se myšlení mělo ubírat udávali osvícenští myslitelé, kteří sebe chápali jako filozofy. „*V 18.století znamená filozofie hlavně*

⁵⁴ Duby a kolektiv, str. 373

⁵⁵ Duby a kolektiv, str. 385

⁵⁶ Im Hof, Ulrych: Evropa a osvícenství, Lidové noviny, Praha 2001, str. 11 (dále Im Hof)

*kritické a svobodné vyjadřování o všech problémech a předmětech, bez strachu z diskriminace. Předměty filozofie se mohly stát všechny problémy: morálka a náboženství, politika a stát, umění a vědy.*⁵⁷ V polovině 18. století představovala filozofovi skupina autorů, kteří se podíleli na vzniku Encyklopedie, brzy se však počet filozofů rozrostl, vzhledem k tomu, že filozofie představovala *nauku o světě*⁵⁸ a obracela se k veřejnosti. Chtěla být praktickou vědou, nejen pouhou teorií. Osvícenští filozofové sice prosazovali rovnost mezi lidmi, přesto sami sebe pokládali za nepostradatelné učitele, kteří povedou všechen lid ve jménu rozumu cestou pokroku k lepší budoucnosti. Přestože odsuzovali nabubřelost a ješitnost, mnozí těmito vlastnostmi oplývali. Byli to oni, kteří chtěli radit lidem, ale i samotným panovníkům (pokud nebyl sám panovník osvíceným filozofem) a tím sebe stavěli na vrchol pyramidy společenské hierarchie. Ve své práci se hodlám zabírat především pohledem osvícenců na společnost a na koncept osvíceného panovníka. Tím se zabýval například již citovaný Montesquieu, dále Paul Henri Dietrich Holbach, jehož dílo o společenském systému nyní představím a Voltaire, kterému bude věnována samostatná kapitola.

Holbach ve svém díle popisuje, jak by měla vypadat osvícená společnost, která se řídí rozumem, přičemž jedná morálně. Poukazuje na problémy ve vztahu panovník a lid, kritizuje etické neduhy panovníků, politiků i lidí a snaží se ukázat směr, jakým by se panovník i společnost měli ubírat, aby dosáhli harmonie a spolu s tím posílili společnost a tak umožnili její pokrok.

*„Předmětem mravnosti je sladit zájmy člověka se zájmy bytostí, jež příroda učinila nezbytným k jeho vlastnímu prospěchu. Předmětem politiky, jak ještě dokážeme, je spojit zájmy panovníků a národů. Toto blahodárné spojení by se rychle uskutečnilo, kdyby se vladaři chtěli poučit o svých pravých zájmech.“*⁵⁹ Holbach kritizuje despotismus jako formu vlády, která není přínosná ani pro lid, ani pro samotného panovníka protože ohrožuje bezpečnost panovníka. Vyzdvihuje zákony, které podporují rovnoprávnost. Zastává teorii, že skutečný blahobyt panovníka roste s blahobytem společnosti, přičemž hlavní úlohu zde hraje ctnost. Bude-li panovník ctnostný bude takový i jeho lid. Domnívá se, že podnikne-li panovník všechno dobré pro lid, lid mu oplatí stejnou mincí. Jaký poddaný by nechtěl platit daně králi, který se o něj stará? Jaký voják by nepoložil svůj život za krále, který

⁵⁷ Im Hof, str. 136

⁵⁸ Im Hof, str. 139

⁵⁹ Holbach, Paul: Společenský systém neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy, Československá akademie věd, Praha 1960, str. 229 (dále Holbach)

nerozpoutává zbytečné války a svého poddaného chrání? (Zde se ukazuje víra v přirozenou dobrotu lidí.) „Dobry král je přítelem každého svého poddaného a v každém z nich nachází i svého přítele.“⁶⁰ Proč tedy, král, který je v první řadě člověk a ze své přirozenosti by měl být ctnostný, takový není a nevyužívá prostředků, které má k dispozici, tedy peníze a moc a svrchovanost, k tomu, aby přispíval blahu státu? Protože dává přednost lehkomyšlným radovánkám, pomíjivé nádheře, vedení válek, a v momentu kdy se přejí toho, co je mu nabízeno, pouští se do dalších okázalostí, které stojí mnoho peněz, a pořád dokola, jen aby se nenudil a neměl pocit že zahálí. Pocit radosti z luxusu a zábavy je pomíjivý, ale pocit štěstí z odstraňování bídy, útlaku a nápravy křivd, který je doprovázen upřímnými ovacemi a chválou poddaných nikoliv. „Dobry král se raduje ze všeho štěstí, jež šíří mezi lidem; v jeho srdci se kupí všechna radost jeho poddaných.“⁶¹ Holbach dává za vinu i špatné výchově následníků trůnu. „Existuje zločinnější a zhoubnější vlastizrada než ta, již se dopouštějí učitelé, kteří kazí vládce svým pochlebenstvím a zanedbávají vštěpovati lásku ke ctnosti lidem, jejichž vůle bude jednou řídit osud národů?“⁶² Osvícenci přisuzovali výchově velkou důležitost. Jejich cílem bylo formovat společnost již od mládí, protože vzdělaný člověk, byl pro stát prospěšný a z prosperujícího státu mohl zpětně těžit. Proto například zavedla Marie Terezie povinnou školní docházku v habsburské monarchii (vysvětlení je zde poněkud zjednodušující, ale doufám, že v základních rysech neodporuje skutečnosti). Na druhou stranu měl být člověk vzdělaný do té míry, nakolik si to vyžadoval jeho společenský status. Tedy příliš vzdělaný rolník představoval pro osvícence spíš nebezpečí, stejně jako nevzdělaný politik. Za příkladný stát Holbach považuje Čínu. (Naproti tomu despotismus a nerovnost mnozí osvícenci spojují s Turky a sultanátem.) „Čína je jedinou zemí, kde politika-jíž podle samé ústavy- je vnitřně spojena s mravností. (...) když náboženství pozbylo důvěry u panovníků tohoto národa, jeho místo zaujala věda a mravnost.“⁶³ Zde je patrný i postoj osvícenců vůči církvi a náboženství. Holbach vyzívá duchovní, aby během svých kázání bojovali proti zkaženosti, vzývali lid ke ctnostem a morálnímu jednání, ale dodává, že „vládcův příklad, jeho přízeň a nepřízeň budou vždy účinnější než sliby neznámého dobra,“⁶⁴ Tedy klérus může rovněž sehrát roli ve výchově společnosti, avšak teologický výklad světa a

⁶⁰ Holbach, str. 230

⁶¹ Holbach, str. 231

⁶² Holbach, str. 239

⁶³ Holbach, str. 235

⁶⁴ Holbach, str. 234

dogmat se snaží osvícenství překonat. „*Nic není vzácnějšího než vládce, který stará o plnění povinností svého státu. Výchova, již se dostává pánům světa, je uzpůsobuje spíše k tomu, aby sami byli otroky, než aby vládli druhým. V rukou svých ministrů, dvořanů, sultánů jsou obyčejně jen bezvládnými nástroji, jichž každý postupně využívá podle své chuti.*“⁶⁵

Nyní porovnáím Holbachovu vizi s vládou Ludvíka XIV. Nakolik byla úspěšná Ludvíkova výchova? Na kolik byl král veden rozumem? Dbal král o blaho svého státu? Byl Ludvík XIV. ctnostný? Byl otrokem svých ministrů?

Jak jsem již v práci uvedla o Ludvíkovu výchovu se zasloužil hlavně první ministr Mazarin, který krále vychovával spíše prakticky, cílevědomě ho připravoval na řízení státních záležitostí. Pod Mazarinovým dohledem se výuky chopil Hardouin z Pérefixe a jím vedená skupina učitelů, kteří krále učili psaní, počítání, kreslení, španělštině, latině. Jeho studium však zdaleka neprobíhalo pouze neustálým studiem spisů a knih. Hartmann (ed.) uvádí, že Ludvík XIV. si stěžoval na kvalitu výuky, která mu byla v mládí poskytnuta, „*I ve stáří ho iritovaly mezery v jeho latině.*“⁶⁶ Jiné zdroje též uvádí, že si byl král vědom svých znalostních mezer, avšak ty se snažil napravit svou pílí a pracovitostí, ke kterým vybízí ve svých pamětech dauphina. „*Naprosto nezbytné pro mne nepochybně bylo dvojí, totiž mé vlastní ohromné úsilí, (...) Prací a pro práci člověk vládne, (...) nic by vám nepřineslo větší lopocení než pravá zahálčivost, kdybyste do ní snad upadl, napřed znechucen povinnostmi, pak slastmi, nakonec samotnou zahálkou, a všude marně hledaje, co nikdy nelze najít, totiž libí odpočinek a volný čas, nepředchází-li mu námaha a práce.*“⁶⁷ Dále Mazarin učil krále lásce k umění. To dokládá i Voltaireovo tvrzení, že za operu vděčíme dvěma kardinálům (Richelieuovi a Mazarinovi). Na druhou stranu však Voltaire uznává, že mladému králi se nedostalo valného vzdělání. Dalším z vychovatelů krále byl i Bousset, ideolog absolutismu, lze tedy usuzovat, že Ludvíkovo rozhodnutí panovat absolutisticky má své kořeny i zde. Anna Rakouská vychovávala syna v duchu křesťanském, avšak to zřejmě nemělo velký vliv na královo omezování se v radovánkách. Saint-Simon nejen k výchově Ludvíka píše: „*A tak plným právem můžeme prolévat hořké slzy nad výchovou tak hrůzně zaměřenou jen k potlačení ducha a srdce tohoto prince, nad odporným jedem arcilichocení, které ho povyšovalo na boha v samém lůně křesťanství a nad krutou politikou ministrů, která jej odlučovala od světa.*“⁶⁸

⁶⁵ Holbach, str. 248

⁶⁶ Hartmann (ed.), str. 185

⁶⁷ Ludvík XIV., str. 29-30

⁶⁸ Saint-Simon, str. 30

Z úryvku z králových pamětí je patrný i králův názor na zahálku, proti, které Holbach vystupuje. Troufám si tvrdit, že Ludvík XIV. byl velmi pracovitý, otázkou je, nakolik byla jeho práce produktivní a prospěšná pro celý stát. Opět se dostávám k problematice hodnot a toho, co znamená - pro dobro státu. Král pracoval na státních záležitostech dvakrát denně několik hodin. Vezmeme-li v úvahu, že na dvoře, kde žil, neměl žádné soukromí (až Ludvík XV. a hlavně pak Ludvík XVI. oddělují své soukromý od veřejného), byl neustále pod dohledem svých dvořanů, protože neustálá reprezentace sebe sama dodávala na jeho prestiži (bylo velkým privilegiem smět se účastnit králova ranního vstávání, oblékání, atd.). Musel vynakládat mnoho energie, aby zachoval onu velkolepost a tajemnou sílu všech ceremonií. Někteří by namítli, že takové okázalosti jsou zbytečné, ale ne v případě Ludvíka XIV. Francouzský dvůr a jeho zjemnělá kultura udávaly tón. Evropské dvory se jej snažily napodobit a v takovém případě, je pochopitelné, že si francouzský dvůr chtěl udržet prvenství v reprezentativnosti, jehož ústředním bodem byl Ludvík XIV. Druzí by řekli, že král se nemusel přemáhat, protože byl od přírody reprezentativního vzhledu, mluvy, chůze, držení těla, což může být pravda, ale to samo nestačí k budování luxusu, pořádání slavností, atd. Díky luxusu a okázalostem, které Ludvík XIV. pěstoval na svém dvoře, získala Francie renomé bohatého reprezentativního státu a francouzský dvůr byl považován místo zrodu jemné, galantní, vytríbené, naučené kultury, tedy pravým opakem barbarismu. Z tohoto hlediska byla Ludvíkova píle úspěšná. Aby však mohl dvůr plnit svou reprezentativní funkci, museli poddaní platit nové a nové daně, v nelidských podmínkách pracovat na výstavbě paláců, atd. To je moment, který mnozí osvícenci kritizují – hýřil penězi za zbytečný luxus. Je pravdou, že za luxus král utratil mnoho peněz, i to, že tento luxus vedl ke zvýšení daní a stál životy některých zedníků, zahradníků, atd. Přesto není poznámka o zbytečnosti zcela relevantní. A co na to prostý lid? Poddaní už ze své pozice, měli sloužit králi a tím pádem i státu a naopak, viz. motto *stát jsem já*. Na názory široké veřejnosti nebyl brán zřetel, respektive bylo mnoho snah zamezit nesouhlasným projevům prostého lidu se státní politikou a vykořisťováním. Přesto však existovalo mínění široké veřejnosti, všímá si jej například Saint-Simon ve svých Pamětech. Pro dvůr byly důležité názory jiné veřejnosti- společenské elity, kterou tvořila šlechta, úředníci, velmi bohatí měšťané, umělci, učenci. Dvořané však museli krále i jeho počínání spíše vychvalovat, aby neupadli v jeho nemilost a nepodepsali si tak ortel ztráty prestiže, místa u dvora, v případě úřednické šlechty i ztráty majetku a úřadů. Dvořané byly na králově libovůli zcela závislí.

Byl Ludvík XIV. otrokem svých ministrů? Saint-Simon píše: „*Chtěl vládnout sám. (...)Vládl ve skutečnosti jen v maličkostech, ve velkých věcech se k vládě nemohl dostat a*

dokonce i v maličkostech byl často ovládán.⁶⁹ „ Jeho duch měl přirozený sklon k maličkostem, a tak si liboval ve všemožných podrobnostech. (...) Takové mrhání časem, které se jevilo králi jako záslužná a trvalá péče o vše, bylo triumfem jeho ministrů, kteří s trochou umění a zkušeností, jak s ním zatočit, si počínali tak, že to vypadalo, jakoby od něho vycházelo to, co chtěli sami, a řídili tak hlavní věci podle svých názorů a příliš často podle svých zájmů a radovali se, když viděli, jak se utápí v malichernostech.“⁷⁰ Ludvík XIV. ve svých pamětech však hájí svou nadřazenou pozici a autoritu nad všemi státními záležitostmi: „Mnozí si namlouvali, že se některý z těch, s nimiž jsem byl ve styku (má namysli ministry a úředníky), zakrátko zmocní mého ducha i mých záležitostí. (...) Čas však ukázal, kde je pravda, (...) aniž bych polevil ve svém úsilí, o všem informován, (...) neustále vydávaje rozkazy pro zajištění všech potřeb, jednám bez prostředníka se zahraničními ministry, (...) řídím příjmy a výdaje svého státu, nechávám si osobně podávat zprávy všech, které jsem jmenoval do důležitých funkcí, střežím své záležitosti ve větším utajení, než to učinil kdokoli přede mnou, udílím svou přízeň na základě vlastní volby, a nemýlím-li se, tak všechny, kdo mi slouží, udržuji- byť v blahobytu pro ně samé i rodinu – v mezích skromnosti, již lze těžko srovnávat s povzneseností a mocí prvních ministrů.“⁷¹ Domnívám se, že snahu o prosazení vlastních zájmů ministrů a úředníků nelze vyloučit. Dějiny jsou plné případů, kdy mocní jednotlivci využili svou moc i pro vlastní účely. Otázkou je, zda byly zájmy ministrů totožné se zájmy krále a státu. Z literatury vyplývá, že Ludvík XIV. znal jasně své cíle a přísně kontroloval, zda jsou jeho příkazy vykonávány. Kdokoliv by neuposlechl jeho příkazů, upadl by v jeho nemilost. Ludvíkův systém trestů a odměn byl jasný a svým způsobem i spravedlivý. Při neplnění královy vůle byli trestáni všichni bez ohledu na jejich postavení. Podoby trestů byly různé. Pokud měl král sebemenší pocit, že někdo chce ohrozit jeho autoritu a suverenitu, okamžité jednotlivce potrestal. To však neodporuje myšlence, že ministři měli schopnost přesvědčit krále o tom, co by měl chtít. O tom se zmiňuje Saint-Simon v poslední ukázce. Sekundární literatura uvádí, že byl Ludvík XIV. rozumný a velmi uvážlivý, z čehož lze usuzovat, že král své rozhodování pečlivě zvažoval. Proto se domnívám, že pokud přišel ten který ministr, či poddaný za králem s námětem či cílem prosadit vlastní zájmy, král dal souhlas k vykonání jen v případě, že žádost neodporovala cílům samotného krále. Nastává otázka, jaké tedy byly královy cíle. Ze zdrojů je patrné, že Ludvík XIV. chtěl vytvořit velký,

⁶⁹ Saint-Simon, str. 19

⁷⁰ Saint-Simon, str. 26

⁷¹ Ludvík XIV., str. 38-39

mocný a reprezentativní stát, v jehož středu stál on sám- velký, všemocný a reprezentativní vladař. V tomto ohledu se domnívám, že král nebyl otrokem svých ministrů.

Až do 70.let 18.století považovali osvícenci monarchii za jedinou možnou vládu pro Francii. Značné autoritě se těšil tzv. „osvícenský absolutismus“. Politický směr, od kterého se vyžadovaly pokrokové reformy, dodržování přirozených zákonů a skoncování s vykořisťováním feudální šlechty. Tyto reformy měl uskutečnit osvícený panovník. V druhé polovině 18.století roste vliv republikánských myšlenek.

Ludvík XIV. nebývá příliš často spojován s představou osvíceného panovníka, naopak osvícenost Fridricha II., Marie Terezie, Josefa II., Kateřiny II. vychází mimo jiné z toho, že se „rozešli s tradiční představou absolutního vladaře z *Boží milosti a la Ludvík XIV., a že chtěli vládnout efektivně, ne pouze prostřednictvím svých ministrů.*“⁷² Obecně vzato byl za osvíceného panovníka považován ten, kdo převzal, podporoval a sám během své vlády použil osvícené myšlenky, uskutečnil reformy nutné pro rozvoj, osvobození a vzdělání společnosti, podporu umění a samotných osvícenců. Za nejlepšího panovníka byl považován král reformátor, který byl zároveň filozofem. Koncept osvíceného panovníka, se ukazuje spíše jako ideál, kterého žádný z panovníků nedosáhl zcela, snad proto, že koncept představuje dokonalost, které lze jen těžko dosáhnout, čehož si byli osvícenci vědomi, přesto se jí snažili dosáhnout. Ne prvotně ve svůj prospěch, ale pro dobro společnosti. Osvícenství se považuje za dobu vlády rozumu. Jedním z představitelů této vlády byl i Voltaire.

IV.

VOLTAIRE

„Nenajdeme mnoho spisovatelů, jejichž literární činnost by se ve všech svých projevech tak podřizovala společenským cílům a službě společnosti jako činnost Voltairova. (...) Literární tvorba (psal básně, prózu, dramata, historické práce, pamflety) se v ruce Voltairových po prvé stala mohutnou společenskou zbraní. Voltaire zaujímal v Evropě své doby místo nekorunovaného krále nové moci-veřejného mínění. (...) „Trůn“, na kterém seděl Voltaire, vytvořila ovšem jeho doba, ona nová společenská třída, která se v jeho době

⁷² Im Hof, str. 17

pozvedala k moci (autor má na mysli buržoazii). Ale Voltaire na něm seděl právem.''⁷³

Voltaire, vlastním jménem Francois Marie Arouet, se narodil v Paříži 21. listopadu 1694 do měšťanské rodiny. Jeho otec právník chtěl, aby syn kráčel v jeho šlépějích, proto poslal malého Aroueta studovat na, tehdy nejprestižnější, jezuitskou kolej Ludvíka Velikého. Studium práva Voltaira nebavilo. Inspiraci našel v literatuře, kterou začal sám pěstovat. Navštěvoval pařížské literární salóny, kde se mimo jiné seznámil i s volnomyšlenkáři, kteří nenápadně kritizovali společnost. Voltairovi bylo zhruba dvacet let, když se připojil k opozici a začal psát pamflety, jejichž ironický, vtipný a hlavně trefný obsah bude pro jeho další činnost charakteristický. Kvůli pamfletům se dostal poprvé do Bastily, kde přijal jméno Voltaire. Proč se rozhodl pro změnu jména není jasné. *„První spory s vládnoucí mocí, první pokusy milostné, literární, společenské i politické, to všechno svědčí o jeho neklidném a zvidavém duchu, jenž byl vždy rozhodnut okusit vše, co nabízí život člověku odvážnému, plnému nápadů, nových myšlenek a zejména chuti je uskutečnit. Zároveň však Voltaire získával i zkušenosti, které byly často i draze zaplacené a léčily ho z jeho iluzí, formovaly jeho filozofické a společenské názory, jeho občanský a politický postoj.*''⁷⁴ Svými divadelními hrami si vydělal dost peněz, které úspěšně investoval a díky nabytému majetku si mohl dovolit život v nejlepší pařížské společnosti, díky které dospěl k názoru, *„že ve „Francii může člověk být buď kovadlinou, nebo kladivem”* (naráží na společenskou nerovnost o níž bude řeč níže) *a že on patří k těm, kterým je původem předurčeno, aby sloužili jako kovadlina.*''⁷⁵ Poté co, byl Voltaire kvůli svým buřičským postojům vypuzen z Francie, vydal se na tři roky do Anglie, která ho nadchla svou náboženskou tolerancí, svobodou tisku, parlamentem. Zde se seznámil s teoriemi mnoha anglických filozofů, vědců, myslitelů. Velmi ho zaujal anglický empirismus a stal se popularizátorem Lockových a Newtonových prací. Své zkušenosti z Anglie popsal ve svém díle Filozofické listy, ve kterých zároveň porovnával francouzskou a anglickou společnost. *„Takovéto srovnání je v jeho pohledu zjevnou kritikou královského despotismu, šlechty a církve.*''⁷⁶ Stát dílo odsoudil a Voltaire musel Paříž znovu opustit. Přijal pozvání své přítelkyně markýzy de Chatelet na zámek Cirey. Markýza byla výjimečná žena, která se zajímala o matematiku, hudbu, filozofii, atd. V Cirey pobýval Voltaire,

⁷³ V. P. Volgin a kolektiv: Voltaire, stati a dokumenty za redakce akademika V. P. Volgina, Rovnost, Praha, 1951, str. 9 (dále Volgin)

⁷⁴ (Halada, Jan: Osvícenství - věk rozumu, Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1984, str. 36 (dále Halada)

⁷⁵ Halada, str. 37

⁷⁶ Halada, str. 40

s přestávkami, 13 let. V zámku si zřídil dokonce laboratoř, kterou využíval k chemickým a fyzikálním pokusům. V této době se na čas usmířil se dvorem, obdržel jmenování královský historiograf a stal se členem Francouzské akademie. Svého pobytu na dvoře se snažil využít k propagaci svých osvícených myšlenek, což opět vedlo k jeho nucenému odchodu. *„Byl přesvědčen, že filozof musí neustále polemizovat s odpůrci, přesvědčovat o správnosti svých názorů, svého myšlení, nikoliv ovšem ve skrytu své vědecké pracovny, ale v každodenním otevřeném zápase s protivníkem, ať už je jakýkoliv.“*⁷⁷ Historie nebyla středem jeho zájmu, přesto napsal několik historických spisů a zasloužil se o vznik nové historiografie. K Voltaireově historické činnosti se ještě vrátím. Po markýzině smrti (1750) přijal Voltaire pozvání Fridricha II., se kterým si dlouhá léta dopisoval. Ve Fridrichu II. spatřoval Voltaire osvíceného panovníka. Na jeho dvoře měl Voltaire dostatek prostoru k bádání i psaní a seznámil se zde s dalšími vzdělanci. Z počátku sdíleli král i Voltaire oboustranné nadšení, ale postupem času se objevovaly spory, které vyvrcholily Voltaireovou kritikou králových oblíbenců. Fridrich II. mu uložil domácí vězení a doporučil mu, aby ode dvora odešel. Voltaire tak učinil, ale před francouzskými hranicemi byl na Fridrichův rozkaz ještě na krátko uvězněn, *„snad aby si uvědomil, co může král a co může filozof.“*⁷⁸ Korespondence mezi oběma dále pokračovala, ale osobní zkušenost zhatila Voltaireovy iluze. Po návratu z Pruska si Voltaire koupil dvě panství, ve Ferney a Tournai, kde se už natrvalo usadil. Stal se velkostatkářem. Na svém panství pokračoval v literární činnosti, podílel se na práci pro Encyklopedii, přijímal mnoho návštěv. Roku 1778 ve Ferney Voltaire zemřel. Nevytvořil žádnou originální filozofickou teorii. Filozofii používal jako nástroj v boji proti iracionalitě a předsudkům. V názorech na uspořádání společnosti navazuje na Lockovu teorii. Voltaire *„chápe člověka jako společenskou bytost i jeho praktické požadavky v sociální a ekonomické sféře, avšak i u něho zůstává tato „společenská“ abstraktní, bez souvislosti s výrobním procesem a výrobními vztahy ve francouzské společnosti.“*⁷⁹ *„Nedělal si iluze o dosavadním vývoji lidské společnosti, avšak prakticky se stavěl k možnosti jeho ovlivnění.“*⁸⁰ Voltaire je považován za největšího propagátora osvícených myšlenek a svůj věhlas získal i díky snaze uvést myšlenky do praxe. Velice poutavý, vtipný, a snad i v duchu Voltaireovy jízlivosti

⁷⁷ Halada, str. 43

⁷⁸ Halada, str. 49

⁷⁹ Halada, str. 55

⁸⁰ Halada, str. 58

napsaný, je Voltaireův životopis od Jeana Orioux, který líčí nejen Voltaireův život, ale i společenské okolnosti.

Voltaire a historie:

*„Historiografie 18.století měla rovněž, jak známo, své nové zásady, ale i své poslání. Na jedné straně měla být souhrnem poznatků o tom, jak jednat, jak vládnout, jaká přijímat rozhodnutí, měla ukazovat příčiny a důsledky jednotlivých činů a z tohoto pohledu působit na mínění čtenářů tak, aby si vytvořili úsudek o tom, co je dobré a co špatné. Na druhé straně se měla řídit novými pravidly a to především kritickým přístupem k pramenům, citacemi svých zdrojů a také snahou o objektivní pohled na dějiny.“*⁸¹ Pomocí historie se Voltaire pokoušel propagovat osvícené myšlenky. Posláním jeho historického bádání byl společenský boj za svobodu, rovnost a přirozená práva. Jeho historiografie se též řídila novými zásadami, respektive byl to on, kdo se zasloužil o vznik nové historiografie. Před Voltairem byly dějiny vykládány pomocí teologických představ, které události chápaly jako naplnění božího záměru. S čímž osvícený deista Voltaire nesouhlasil. Byl proti dogmatickému a mýtickému učení církve, protože bylo iracionální a nedalo se kriticky zkoumat. Historie pro něj představovala světskou vědu, a proto z ní odstranil veškerou boží prozřetelnost, zázraky, předem dané záměry, legendy a všechno co mělo mystický základ. Předchozí historické práce navíc byly pojaty čistě chronologicky, obsahovaly nepřehledné množství materiálu, jehož značná část byla pro další praktické využití nepoužitelná. Do takto chaoticky a iracionálně psané a vykládané historie se snažil Voltaire vnést řád. Po historii vyžadoval, aby se přísně držela faktů (které se musí osvětlit filozofickými myšlenkami, aby se vytvořil harmonický obraz) , opakovaně podrobila prameny přísné kritice, oddělovala podstatné od nedůležitého. *„Historie je proces věčné změny, není v ní nic neměnného; mění se mravy, obyčeje, vládní formy. Tyto změny vytvářejí sami lidé pod tlakem přirozených lidských motivů bez zásahu s onoho světa.“*⁸² Voltaireovy historické práce *„jsou velkým pokrokem v chápání vývojového procesu lidské společnosti.“*⁸³ Voltaire zastává determinismus – minulost je **příčinou** přítomnosti, jejímž **důsledkem** je budoucnost, tedy každý důsledek má svou příčinu. Nespokojil se s chronologickým výčtem panovníků. Důležitou roli v jeho bádání sehrála otázka „proč“? Jeho předchůdce zajímaly především politické a vojenské dějiny, ale ve

⁸¹ (Martina Ondo-Gřečenková: Paměť a propaganda in Folia Historica Bohemica 24, č.1, Historický ústav, Praha 2009, str.208)

⁸² Volgin, str. 43

⁸³ Volgin, str. 36

Voltaireově zájmu je podat historii civilizace. Za hybnou sílu dějin považuje vůli velkých lidí, především panovníků. Výše jsem zmínila, že osvícenci věřili v pokrokový vývoj lidstva. Voltaire se i na tuto myšlenku dívá kriticky, své obavy i naděje popsal ve své historické práci Esej o mravech a duchu národů, v jehož závěru píše: „*Jak by musela Evropa vzkvétat, kdyby nebylo těch ustavičných válek, kterými je sužována, kvůli zájmům, podloženým velmi chabými důvody, často jen kvůli malicherným rozmarům! (...) Občanské války dlouho pustošily Německo, Anglii a Francii, ale tyto pohromy byly brzy nahrazeny: rozkvět těchto zemí ukazuje, že lidská píle došla mnohem dále než lidská zlost.*“⁸⁴ Tedy nečiní si iluze, ale v možnost pokroku věří a sám se o něj i pokouší. Za hybnou sílu pokroku považuje Voltaire lid. Na otázku, co je lid, odpovídá: „*To je nejpočetnější, nejužitečnější a dokonce nejctnostnější část lid, která se skládá z těch, kdo studují právo a vědy* (připomínám, že Voltaire, studoval práva a vědy a ne jen on ale i další filozofové, kteří se, jak jsem již uvedla, stavěli na vrchol společenské pyramidy a Voltaire je zde jmenuje jako první) *z průmyslníků, kupců, řemeslníků a konečně ze zemědělců, kteří se zabývají nejpřednější a zároveň nejpřezíranější prací*“ (Lettres sur les Anglais)⁸⁵. Vzhledem k tomu, že Voltaire chtěl dosáhnout pokroku, měl zájem i o lid a naopak- zajímal se o lid, protože věřil v jeho pokrokový potenciál. Za ničitele pokroku považuje Voltaire privilegované třídy, tedy šlechtice a duchovní. Aby byl možný pokrok, musí být lid spokojen a k tomu je zapotřebí spravedlivého společenského řádu (v čele s osvíceným panovníkem). Nejspravedlivější společenský řád je založen na svobodě, vlastnictví a rovnosti. Voltaire neustále bojuje za svobodu, otroctví je podle něj proti přírodě (na svém panství dokonce zrušil nevolnictví, které bylo v některých částech Francie stále aktuální). Ve svobodě slova a tisku vidí záruku dalších svobod. Vezmeme-li v potaz kolikrát byl pro svá slova vězněn a stíhán, musel mít i vlastní silný zájem o tuto svobodu. Dále prosazoval svobodu práce: „*prodávat svou práci tomu, kdo mu za ni dává největší plat, neboť práce je vlastnictvím těch, kdo nemají vlastnictví.*“⁸⁶ (Všimněme si, že toto tvrzení má nádech kapitalismu, za jehož teoretického zakladatele je považován skotský osvícenec Adam Smith, s jehož myšlenkami se zřejmě Voltaire setkal.) Vlastník je pro Voltaira plnoprávný občan a jen ten je oprávněn hlasovat v otázkách společenského dobra. Rovnost ve Voltaireově podání musíme chápat jako občanskou rovnost.

⁸⁴ Halada na str. 47 cituje z F.M. Voltaire, Výbor z díla, Praha, Svoboda 1978, str. 241-242

⁸⁵ Volgin, str. 140

⁸⁶ Volgin, str. 30

„My všichni jsme ve stejném stupni lidé, ale nejsme si rovni jako členové společnosti, ve společnosti hrajeme různou úlohu.“⁸⁷

Voltaire nepřestal věřit v lid, ale osvícený panovník jej poněkud zklamal. Zpočátku považoval za vzor osvíceného panovníka Ludvíka XIV., protože podporoval rozkvět věd a umění. O analýzu Voltairova Století Ludvíka XIV. se pokusím v následující kapitole.

V. VOLTAIROVO STOLETÍ LUDVÍKA XIV.

Bohužel neovládám francouzský jazyk, proto vycházím z anglického překladu Martyna P. Pollacka⁸⁸.

Kniha je rozdělena do šesti tematických okruhů. V první části se Voltaire věnuje především vojenským dějinám Francie před nástupem Ludvíka XIV. na trůn a za jeho vlády. Nejenže popisuje sled bitev, ale sleduje i všechny její ústřední aktéry. Sám čtenáře upozorňuje, že jeho cílem není podat chronologický výčet bitev, ale podat dějiny lidských povah. Vysvětluje proč, došlo k té či oné bitvě, všímá si detailů, jako je počet vojáků na bitevním poli, užitá zbraně. Popisuje rozvoj vojenského umění, kde vyzdvihuje Colbertovy snahy o vybudování silného loďstva a Vaubanovo umění v opevňování. V mnohých případech přidává k pojmu válka přídavná jména jako: tvrdohlavě vedená, krutá, zbytečná, atd., což svědčí o jeho přesvědčení, že válka je katastrofou bránící pokroku lidstva. Na druhé straně však přiznává, že pomocí výbojů získala Francie mnohá území, čímž se stala velmocí v Evropě a Ludvík XIV. si tak upevnil renomé obávaného generála. Voltaire se snaží zachovat objektivní pohled na dějiny, ale i tuto část využívá k šíření osvícených myšlenek, směřujících k vyzdvižení dobrých vlastností a kritice špatných vlastností vojenských aktérů.

Přestože Voltaire vystupuje proti osudu a božím záměrům, přiznává místo v dějinách i náhodám, které chápe jako příznivou souhru událostí, kterých se aktéři snažili využít ve prospěch stran, za které bojovali.

⁸⁷ Volgin, str. 30

⁸⁸ Voltaire's The age of Louis XIV. translated by Martyn P. Pollack, London: J.M Dent & sons Ltd., New York: E.P. Dutton & CO., no. 780 of Everyman's Library

Voltaire se v této části příliš nezabývá úlohou prostého lidu ani jeho míněním. Z čehož usuzují, že podle něj tvoří dějiny především velcí lidé, tedy panovníci, jejich generálové a ministři.

Popisuje charaktery nejen francouzských vojevůdců, ale i těch, kteří bojovali proti Francii, nebo se s ní spojili. V některých případech využívá situace k tomu, aby stavěl do kontrastu Anglii a Francii. Přestože tvrdí, že nechce určovat, zda byl ten či onen generál dobrý nebo špatný, a snaží se nechat za jednotlivce mluvit jeho činy, nedaří se mu být zcela objektivní. Zahraniční politiku Francie jsem popsala v předešlé kapitole, a proto se domnívám že není třeba se k ní vracet, tím spíše, že Voltaire v tomto ohledu popisuje fakta. Zaměřila bych se na ty části, kde Voltaire popisuje charaktery aktérů a šíří některé osvícené myšlenky. Mezi aktéry jejichž povahy Voltaire popisuje patří kardinál Mazarin a jako protiklad k němu staví lorda protektora - Olivera Cromwella. Cromwell dokázal vycítit ten správný okamžik, kdy je třeba zasáhnout. Nevyžadoval zbytečné a vykořisťující daně. Dbal na dodržování práv všech bez rozdílu. Nepřivlastňoval si pocty, které mu nepříslušely, neobohacoval se ze státní pokladny. Nikdy předtím nebyla Anglie tak silná a obchod se nerozvíjel tak rychle jako za jeho vlády. Vytvořil z Anglie respektovanou mocnost na souši i na moři. Zatímco sebeštedrý Mazarin se obohacoval ze státní pokladny a dopustil aby, spravedlnost, bohatství a obchod ve Francii upadaly. Kardinál nedopustil, aby Ludvík XIV. vystupoval jako válečník ani jako král. Mazarinovy organizační schopnosti pokulhávaly v momentu, kdy bylo třeba vyplatit vojáky, když chyběly prostředky k vedení dalších bitev. Nedostatek financí nebylo ani tak vinou Ludvíka XIV., ale důsledkem prázdné státní pokladny, ze které se mimo jiné Mazarin sám obohacoval. Sledoval především své zájmy a snažil se připsat si všechny vojenské úspěchy, včetně těch, na které neměl žádný nárok. Pokusil se získat absolutní moc, což se mnohdy dařilo a z tohoto pohledu by bylo možné přiznat osvícencům myšlenku, že král byl otrokem svého prvního ministra, ale na druhou stranu bylo zaznamenáno mnoho případů, kdy byl Mazarin zahrán do kouta králem nebo královnou matkou. S Cromwellovou smrtí přichází i konec jeho velkých plánů, tyranii, moci Anglie. Mazarinovy příznává jeho zahraničně-politické úspěchy, ale dodává, že za posledních osm let své nadvlády neuskutečnil jediný užitečný čin. K tomu, aby byl generál dobrý, nepotřebuje víc než průměrnou inteligenci, zdravý rozum a dobré vyhlídky a jeho největší touhou by mělo být blaho státu. Mazarin oplýval všemi zmíněnými vlastnostmi, kromě té poslední, zajímalo ho vlastní dobro a dobro rodiny. Lépe sloužil zemi, když byl kontrolován a kárán, než když měl volné pole působnosti. Na základě tohoto popisu, by si měl čtenář vytvořit vlastní názor, na to, zda byl či

ne Mazarin dobrý generál, ale vzhledem k tomu, že výčet jeho špatných vlastností převyšuje ty dobré, směřuje Voltaire k neobjektivnímu popisu Mazarinovy povahy.

Některým panovníkům a generálům připisuje Voltaire osvíceného ducha. Stejně jako další osvícenci, uvádí Jindřicha IV. , o kterém píše, že Francie, nepamatuje velkého vladaře od dob Jindřicha IV., až nyní s Ludvíkem XIV. přicházejí velké naděje. Za příkladnou královnu filozofku, považuje Švédskou královnu Kristýnu, která na svém dvoře umožnila rozvoj umění. *Chtěla vládnout společnosti vzdělaných lidí a ne tlupě postrádající kulturu a génia*⁸⁹(tím má na mysli osvíceného ducha, tedy rozum).

Při popisu vlastností samotného Ludvíka XIV. je Voltaire mnohem objektivnější než v případě Mazarina. Vlastnosti francouzského krále porovnává s vlastnostmi místokrále⁹⁰ Viléma III. Oranžského, který byl chladný, nedbal příliš královského slibu. Jeho nesmírná touha po dosažení svých cílů předčila jeho slabou tělesnou konstrukci. Jeho zápal pro politiku a válečnictví byl nesmírný. Nebyl obdařen půvabem ani základní humánností. V momentech, kdy se Ludvík zachoval vládně (na klidné a příjemné vystupování si potrpěl za všech okolností) byl Vilém nedůtklivý. Nenáviděl ženy stejně tak, jak se jimi nechal Ludvík unášet. O Ludvíkovi píše, že byl obdařen espretem a vytríbeným slovním projevem, čehož si Voltaire velmi cenil. Jeho držení těla a lehkost, se kterou vše konal podtrhovala velkolepost jeho i celého dvora. Byl, hrdý a pomstychtivý, nejpyšnější a nejarogantnější král v Evropě. Vedl mnoho válek, čímž si vytvořil mnoho nepřátel. Je mnoho těch, kteří jeho militantní povahu odsuzují, ale zároveň obdivují schopnost s jakou se nepřátelům bránil. Na dvoře pěstoval umění a umožnil génium jeho doby, aby rozvíjeli své schopnosti a přispěli tak k velkému renomé Francie. (Voltaire se například ptá, kým by byl Colbert pod nadvládou jiného panovníka, než jakým byl Ludvík XIV.?) Ludvík XIV. ukázal, že absolutní vladař, který dychtí po konání dobra, může bez obtíží dosáhnout všeho. Francie byla tehdy na vrcholu své slávy, jména jejich generálů se těšila nesmírně úctě a na Ludvíka se pohlíželo jako na jediného krále Evropy. Všichni ostatní byly spojováni jen s velkými chybami, kterých se dopustili. Ale i Ludvík se dopustil převelké chyby, nevyužil příhodných okolností k ještě rychlejšímu jednání. (Skoro to vypadá, jakoby najednou Voltaire sám nabádal krále k dalším válečným výbojům.) Ještě ambicióznější než byl Ludvík, byl Vilém Oranžský, který se nebál poštvat proti Francii většinu Evropy a Ludvíka XIV. ponížit. Který z těchto králů byl si zasloužil přídomek velký? Vilémovi po smrti zůstala reputace velkého státníka a obávaného

⁸⁹ Voltaire: Století Ludvíka XIV., Everyman's Library, London: J.M. Dent & Sons LTD; str. 60

⁹⁰ Od roku 1672 místokrál provincií Holandsko, Zéland, Utrecht, Gelderland a spojených nizozemských provincií a od roku 1689 král Anglie, Irsko a Skotska

generála, přestože nebyl oblíbený a prohrál mnoho bitev. Vládl mírumilovně Anglii už proto, že nevládl absolutisticky. Mluvil snad všemi jazyky, ale žádným s lehkostí. Byl hrdý, ale spíš odpudivým způsobem, ne majestátným jako Ludvík. Zatímco ve Francii umění vzkvétalo v Anglii bylo zanedbáváno.

Vilémova politika byla vedena na obranu státu. Vládl, aniž by byl lidmi milován. Velel téměř polovině Evropy, oplýval duchem generála a chabrostí vojáka. Nepronásledoval jedince pro jejich víru a pohrdal všemi pověrami. Byl velice střídavý. Pro ty, kteří upřednostňují takové kvality, bude Vilém velkým panovníkem.

Ty které ohromí půvab a lesk dvora, který pěstuje umění, horlí pro veřejné blaho a touží po slávě; ti, kteří jsou zasaženi arogancí, se kterou ministři a generálové připojili celé provincie k Francii na přímý rozkaz krále; ti, kteří jsou udiveni, když jediný stát nepodlehne jejich síle; ti, kteří uctívají krále, který přenechal Španělsko svému vnukovi, spíš než aby ho přenechal nizozemskému místokráli, který sesadil z trůnu králova tchána, jednoduše, ti, kteří si váží více ochránce než pronásledovatele Jakuba II., budou považovat Ludvíka XIV. za velkého.⁹¹

Další část knihy je věnovaná příhodám a anekdotám o Ludvíku XIV. a jeho době. Anekdoty jsou podle Voltaira dlouho skrývaná tajemství dějin, o které má veřejnost zájem, pokud se týkají známých osobností. Za nejhodnotnější anekdoty považuje ty, které psali sami velcí princové. Podle něj jsou dokladem jejich přirozené otevřenosti. *Občany a především Francouze zajímají i ty nejmenší příhody velkých osobností, víc než politické události jiných zemí. Tak silný vliv má pověst velikánů.⁹²*

Anekdoty, které Voltaire používá chronologicky popisují Ludvíkův soukromý život, události na dvoře a představují blíže nejbližší královo okolí. V některých anekdotách se opět zaměřuje na vlastnosti postav. Z textu je patrné, že s některými osobami sympatizuje a s některými méně.

Příhod Voltaire využívá k dokreslení osobnosti Ludvík XIV. To, že se zřekl lásky k Manciniové je podle něj prvním velkým důkazem velkoleposti králova ducha, který se projevil ještě víc v momentu, kdy ponechal Mazarinovy absolutní moc. Volný čas trávil Ludvík četbou. Liboval si v poezii a próze popisující hrdinské činy a právě tato záliba měla vliv na formování jeho povahy. (Zde je patrné jakou důležitost Voltaire přikládal vzdělávání a umění.) Tluchy vedené královnou matkou a jejími dvorními dámami rozhodně nepřispěly k

⁹¹ Voltaire: Století Ludvíka XIV., Everyman's Library, London: J.M. Dent & Sons LTD; str. 181-182

⁹² Voltaire, str. 255

rozvoji jeho intelektu a vytříbenosti. Kardinál Mazarin neměl zájem o to, aby byl Ludvík příliš vzdělaný, čehož si všimli i ministři, kteří se domnívali, že budou Ludvíka ovládat jako ovládali jeho otce. O to víc byli překvapení, když se po smrti kardinála panovník rozhodl převzít moc plně do svých rukou. *Jeho impozantní osobnost, urozené vlastnosti, mistrný tón a lehkost jeho slovního projevu je (ministry) ohromila víc než jeho pozice, kterou do té doby pramálo respektovali.*⁹³

Po Mazarinově návratu z exilu proniklo na dvůr umění v podobě baletu a komedií, které z počátku nebylo příliš známé ani vybroušené, ale netrvalo dlouho a v rukách slavných francouzských umělců docílilo světového významu. Proti pěstování umění na dvoře horlivě vystupovali mnozí duchovní, například kněz l' Auxerrois, který si písemně stěžoval Anně Rakouské a dokonce si sehnal potvrzení o škodlivosti takových okázalostí, s dodatkem, že ten kdo se vystoupení byť jen účastní, je předem zatracen. Tato anekdota poukazuje na rigorózní a transcendentní učení církve, které mělo v době Ludvíka XIV. zásadní vliv na společnost a proti které Voltaire silně vystupuje. Ti, kteří nedbali katastrofických scénářů duchovních, si jistě u Voltaira získali jisté sympatie. Ludvík XIV. byl tancem natolik uchvácen, že se rozhodl sám tančit před dvorním obecnstvem, stejně tak se pokoušel o operní zpěv. Během tance vynikla jeho lehkost a noblesa, se zpěvem to však bylo horší. Voltaire pomocí anekdot přiznává Ludvíkovi velkou fyzickou zdatnost a talent ne jen v tanci, ale i co jezdeckví a bojového umění týče.

Popisuje i příhodu se zatčením Fouqueta⁹⁴, scénář je podobný Saint-Simonově, s tím rozdílem, že Voltaire uvádí ještě jeden důvod proč nechal král ministra uvěznit, protože Fouquet měl zájem o královu milenku slečnu La Valliér. Zde se ukazuje králova pýcha a ješitnost- ne jen, že má (pouhý) ministr, králův služebník, krásnější zámek než on sám, ale ještě se snaží přebrat králi milenku. Ludvík XIV. nikdy nepřipustil, aby ho někdo v čemkoliv převyšoval, tuto vlastnost si zřejmě odnesl z Mazarinovy výchovy.

Voltaire si o některých osobách všímá rozdílů v tom, jak se jednotlivci snažili působit na veřejnosti a jací ve skutečnosti byli. Jako příklad uvádí Colberta, kterého si Voltaire cenil, jako muže oplývajícího organizačními schopnostmi, rozumem, muže který se zasloužil o rozvoj vojenského umění. V souvislosti s Fouquetovým odsouzením však píše: *Colbert se jevil jako umírněný člověk, ale ve skutečnosti zuřivě usiloval o Fouquetovu smrt. Jedinec může být*

⁹³ Voltaire, str. 250

⁹⁴ Ministr financí před Colbertem

*dobrý ministr a přitom pomstychtivý člověk.*⁹⁵ Všimněme si, že zde Voltaire sám hodnotí Colberta, píše- dobrý ministr. Fouquetův proces byl sledován a komentován veřejností (má zde na mysli především vyšší společnost). Fouquet na svou obhajobu u soudu řekl, že ani Mazarin nezískal své jmění poctivě, což mu při obhajobě nepomohlo. Z následujícího Voltaireova výkladu je patrné jeho zklamání, že nebyl souzen i první ministr. Což může svědčit o jisté míře nesympatií, které k Mazarinovi cítil, ale i o jeho touze po spravedlnosti. Na Fouquetově procesu si Voltaire všímá i zneužití práva a zkorumpovanosti celého justičního systému. Colbertovy snahy zničit Fouqueta neznaly mezí. Spolu s Fouquetem padlo mnoho dalších lidí. Jedním z nich byl filozof Saint-Evremond, kterému na sklonku života dal král svolení vrátit se do rodné země. Filozof byl celou situací zarmoucen, avšak *„ukázal, že domov je místo, kde může člověk žít, a s těmito slovy se rozhodl dýchat rodný Londýnský vzduch.“*⁹⁶ Opět vidíme, že Voltaire vyzdvihuje Anglii jako zemi se spravedlivým soudnictvím, zemi, kde má jedinec svá práva a jistoty na život.

Přestože lesk dvora sílil, nebyl král spokojen. O zavedení jemných mravů, sofistikované konverzace a četby kvalitní literatury se v nemalém měřítku zasloužila králova švagrová, anglická princezna- Madame, která nechala na zakázku pro Ludvíka napsat Racinovu Bérénice. Slavnosti, které král pořádal vyžadovaly stále více místa. Král uvážil, že ideálním místem, kde by mohl postavit velkolepý palác a kam by se se dvorem eventuálně přestěhoval, by se mohlo stát Versailles. Tehdy ještě malý, nevzhledný lovecký zámeček uprostřed bažinaté kotliny, který nechal postavit Ludvík XIII.

*Nádhera vší té zábavy, která přivedla vkus, slušné mravy a vlohy ve Francii k dokonalosti, nikdy krále neoddělila od jeho úsilí a povinností. Bez svého ohromného úsilí by si možná udržel dvůr, ale nemohl by vládnout. Prostý lid pobouřen okázalostmi dvora, ale týž člověk, které si liboval v luxusu a zábavách, dával lidem v době hladomoru roku 1662 chléb. Nakoupil kukuřici, kterou levně prodal bohatým a kterou u bran Louvru nechal zdarma rozdat chudým rodinám.*⁹⁷ Voltaire králi přiznává vysoké pracovní nasazení, zásadovost, pečlivost a zodpovědnost ve všem, co dělal. Je víc než patrné, že i za zábavou, kterou mnozí moralisté odsuzují jako zbytečnou, Voltaire vidí velké úsilí, které rozhodně nepřišlo nazmar.

Ludvík XIV. své starosti nedával najevo na veřejnosti, ale v soukromí se děsil chyb, kterých se dopustil a jejich počet s léty vlády rostl. Posledních 15 let Ludvíkova života mu

⁹⁵ Voltaire, str. 265

⁹⁶ Voltaire, str. 267

⁹⁷ Voltaire, str. 273

přineslo spíš zármutek a zklamání. Netěšil se už tak pevnému zdraví, během krátké doby přišel o mnoho svých blízkých, byl znaven válkami, které však dále pokračovaly. Jeho poslední ministři byli neschopní a zneužili královu důvěru. Poslední tři jeho roky vlády byly zahaleny šedí, která málem zastínila všechno, co král předtím vybudoval. Král sice vždy vystupoval sebejistě a šířil dojem neomylnosti, ale v mnoha případech byl způsob, jakým sebe prezentoval politickou a společenskou taktikou, ne jen pouhým důsledkem namyšlenosti a pýchy.

Anekdoty se nejdřív šířily mezi dvořany. Poté co, se stal dvůr přístupný i vlivným měšťanům se začaly šířit i do měst, kde o se o nich doslechl i prostý lid. Když Voltaire mluví o veřejnosti má na mysli vyšší společnost, ne prostý lid. Stejně tak veřejné mínění znamenalo v době Ludvíka XIV. mínění společenské elity. Prostých lidí si zde všímá do té míry, nakolik se o nich zmiňují samotné anekdoty.

V dalších částech knihy se Voltaire věnuje vládě a jejím pravomocím, vědě a umění, náboženským událostem a nakonec čínským obřadům, které zakazovaly křesťanství v Číně. Z těchto kapitol se opět pokusím vyzdvihnout ty případy, ve kterých Voltaire šíří své názory.

Budoucí pokolení mají být za co vděčná lidem, kteří se zasloužili o blaho věku, ve kterém žili. Přestože jsou jejich příkladné zásluhy, činy a názory v mnohém překonány, přináležejí jim velká sláva. Je jisté, že tato sláva inspirovala i Ludvíka XIV. a jeho touhu, když se plně chopil vlády, po zvelební království, zkrášlování dvora a zdokonalování umění.⁹⁸ Ludvík XIV. se zasloužil o reformu zákonů, přenechal soudnictví patřičným orgánům, zreformoval a zmodernizoval vojsko, počínaje odlišením regimentů podle uniforem, přes zavedení vojenských škol, až po podporu Vaubanova a Colbertova umění. *Nikdo kromě Ludvíka XIV. nezvládl za tak krátkou dobu prosadit tolik změn prostřednictvím tolika ministrů, které zajišťovaly státu větší bezpečí, spravedlnost, rozvoj vzdělání a umění.⁹⁹* Jeho sláva byla natolik velká, nakolik prosperoval celý stát. Voltaire si je vědom toho, že ne všechny reformy měly očekávané účinky, ale tyto dílčí neúspěchy vysvětluje tím, že společenský řád, byl stále ještě poznamenán přežitky feudální vlády, ruinami gotických dob. Osvícenci často používali přirovnání starého režimu ke gotice, kterou vnímali jako sloh reprezentující dogma, šedí, iracionální výklad světa a nadvládu církve a teologického učení nad lidmi. *Nevyžadujeme, aby všechny společenské třídy byly souzeny měly stejná práva. Je samozřejmé, že zvyky šlechty, duchovenstva, úředníků a rolníků jsou rozdílné, k čemuž je*

⁹⁸ Voltaire, str. 320

⁹⁹ Voltaire, str. 333

*třeba přihlížet, ale je rozhodně na místě, aby každá ze tříd měla svá práva, která by byla stejná v celém království.*¹⁰⁰ Zde se jasně projevuje Voltairův názor na rozdělení společnosti a jeho boj za práva (viz. kapitola Voltaire). Ne jen, že šíří své myšlenky, ale doslova králi radí, co by se mělo udělat, aby byla zaručena spravedlnost. Přestože v některých kapitolách kritizuje pronásledování jednotlivců kvůli víře, a je si vědo skutečnosti, že kvůli persekucím z Francie odešlo mnoho lidí, neochromilo toto neštěstí, ani žádné další, zemi natolik, že by přestala prospívat. Ludvíkovy dobré činy mnohonásobně převýšily jeho chyby. Všechny tyto reformy zásadně pozměnily zvyky i mravy. *Stručně, králi se podařilo přeměnit doposud nezkroutný lid v poklidný národ, který byl nebezpečný jen vůči svým nepřátelům, poté co byl svým vlastním nepřítelem po dobu delší, než sto let. Nabyli jemnějších způsobů, aniž by tak pozbyli svou odvážnost.*¹⁰¹

Přestože Voltaire tvrdil, že historie nemá být hodnotící vědou, aby byla zachována objektivita, posuzuje společnost i krále podle svého mínění.

Osvícenci spojovali dobrý a fungující společenský řád s pocitem štěstí. Šťastný je ten občan, kterému vládne dobrý král, jenž zaručuje jedinci jeho práva a jistoty a vyžaduje za to, dodržování zákonů, práci a loajalitu. Společenský řád, v němž je zachovaná tato harmonie, je nejprříkladnějším systémem. Byli lidé za vlády Ludvíka XIV. šťastní? Kdyby Voltaire dodržel svou zásadu nehodnotit, nenašli bychom v jeho díle odpověď, kterou však uvádí: lehkost, společenské soužití, vlídné způsoby, samozřejmost práva na život a kultura rozumu vytvořily z Paříže město, ve kterém byl život harmonický. Dnešní občané by byly poctěni, kdyby tehdy mohli sloužit těmto pánům (má na mysli Ludvíka XIV., ale i Jindřicha XIV. a další velké osobnosti).

V následující kapitole chci vyložit, jak pohlížel na krále a společnost Ludvíkův současník Saint-Simon a porovnat jeho obraz s Voltairovým.

¹⁰⁰ Voltaire str. 334-335

¹⁰¹ Voltaire, str. 337

Při psaní svých Pamětí se Saint-Simon inspiroval Bassompierovými Paměťmi a Dangeauovým Deníkem. Stejně jako Voltaire i Saint-Simon se pokoušel o víc, než jen podat chronologický sled událostí, pokouší se vysvětlit proč k událostem došlo a daleko víc si všímá charakteru všech aktérů Pamětí. Pokouší se o objektivní výklad, kterého však zdaleka nedosáhl. V některých případech uvádí malicherné příčiny velkých událostí. Simonovy Paměti mají teatrální, mnohdy komický nádech. Autorově stylu psaní chybí barvitost, lehkost a vytríbenost se kterou psal Voltaire. Simonův syntax je poněkud chaotický, požívá velmi dlouhé složené věty a občas odbíhá od tématu. Jeho projev je místy vulgární, používá archaismy, novotvary, dvorský dialekt. Tato souhra bez-řádovosti však poukazuje na zápal, se kterým bylo dílo naspáno. Zvyšuje je humornost a paradoxně, tak činí dílo velmi čtivým a srozumitelným. Původní autorův rukopis měl téměř 3000 stran a po jeho smrti, měl připadnout jeho synovci. Veškerý materiál však převzalo ministerstvo zahraničí s vysvětlením, že dílo může obsahovat státní tajemství. Až v 19.století byly rukopisy navraceny potomkům autora a postupně vycházely. Pro svou práci jsem použila český překlad výboru Pamětí, jejichž základ tvoří Chéruelovo a Régnierovo kompletní vydání rukopisů z let 1873-1886.

Voltaire krále osobně nepoznal a informace o něm čerpá především psaných i nepsaných dokumentů a vyprávění. Vévoda de Saint-Simon sloužil v králově vojsku a poté, co uražen Louvoisovými reformami, z armády odešel, žil ve Versailles. Vévoda byl hrdý na své postavení šlechtice a na privilegia s tím spojená. Proto těžce nesl rozhodnutí Ludvíka XIV. o degradaci práv rodové šlechty na úkor vzestupu šlechty úřednické a buržoazie. Z tohoto pramení i Saint-Simonova hořkost a nesympatie k Ludvíku XIV. a velké části dvora. Vévoda měl feudální předsudky, vzhledem k tomu, že jeho výchova proběhla v předabsolutistickém duchu doby Ludvíka XIII. Byl zastáncem galikanismu, přítelem jansenistů a odpůrcem jezuitů. Královo pronásledování protestantů a jansenistů vévodu velmi rmoutilo, příslušné kapitoly silně odrážejí jeho kritický postoj, stejně jako kapitoly, kde popisuje rostoucí moc jezuitů a jejich podporu ze strany samotného krále a jeho druhé chotí paní de Maintenon.

Vzhledem k tomu, že se vévoda pohyboval ve vojenském prostředí, věnuje tomuto tématu nemalou pozornost. Popisuje vojenské hodnosti, úřady a taktiky. Nepopisuje však do detailu všechny významné bitvy, jako Voltaire. Stejně tak nevyzdvihuje v takovém měřítku

Colbertovo vojenské umění, organizační schopnosti a jeho zájem o vybudování silného a početného loďstva. Za to však velmi detailně popisuje Louvoisovu vojenskou reformu, kterou na rozdíl od Voltaira považuje za naprosto neadekvátní a neproduktivní. „*Velcí i malí, známí i neznámí byli tehdy nuceni vstoupit do služby a setrvat v ní a žít tak jako prostý lid v úplné rovnosti a v nejponížnější závislosti na ministru války i jeho pověřencích.*”¹⁰² Udělování vojenských hodností už nezáleželo na výkonu jednotlivců, ale na pořadníku, čímž podle vévody vymizela soutěživost a snaha vojáků, jejichž postup byl zaručen počtem odsloužených let. Vzhledem k tomu, že vojáci už prý neměli důvod snažit se, nastala éra v níž se nerodili další velcí generálové, na což Ludvík XIV. prý v poslední fázi svého vládnutí doplatil. Za nedostatek schopných generálů prý může i Louvoisova a králova sebestřednost, protože nesnesli, aby je kdokoliv ve svých schopnostech převyšoval, podnikli všechno pro to, aby se z vojáků nemohli stát schopní vojevůdci, konkurenti. Voltaire neviní jejich sebestřednost za nedostatek velkých generálů, o jejichž minimálním počtu si je ke konci královy vlády též vědom. Jednoduše tento fakt konstatuje jako nepříznivou souhrou okolností, zatímco v prvních dvou etapách měl král štěstí na to, že se pohyboval mezi lidmi oplývajícími géniem, v poslední fázi, nevybíral příliš dobře.

Převážná část Pamětí je věnována dvorskému prostředí. Král určoval podobu a funkci dvora, ale i dvůr ovlivňoval panovníka, respektive jeho dvořané, převážně královi ministři, milenky a levobočkové, jejichž povahy a činy vévoda většinou ostře kritizuje. V řadách dvořanů jsou i tací, kterých si autor váží, například Vaubana. Nevyzdvihuje ho ani tak pro jeho inženýrské schopnosti v budování opevnění, jako tomu bylo u Voltaira, ale především pro jeho lidumilství a snahy prosadit daňové reformy, které by zaručily větší přísun peněz do státní pokladny a zároveň by ulehčili daněmi obtěžkanému lidu. Někteří historikové tvrdí, že vévoda v díle opomíjí rozvoj umění na dvoře. S čímž si dovoluji poněkud nesouhlasit. Simon sice nepodává seznam umělců, vědců a myslitelů na dvoře, ani seznam divadelních her, baletů a oper, které se na dvoře odehrály, ale všímá si Ludvíkovy záliby v pěstování umění, slavnostech, výstavbách, tanci i zpěvu. Patří k těm, který všechen ten luxus považují za zbytečný, nepohodlný a iracionální. Dokonce ani Versailles se vévodovy nezamlouvá. „*Saint-Germain, toto místo přímo jedinečné pro pozoruhodnosti tam nashromážděné (...) toto město opustil (král) pro Versailles, nejsmutnější a nejnevědčernější ze všech míst, bez rozhledu, bez lesa, (...) Zlíbilo se mu znásilnit přírodu, zkrotit ji silou umění a svých pokladů. (...) krásné*

¹⁰² Saint-Simon: Paměti, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1959, str. 51

s ohavným bylo tam slátáno dohromady, prostorné se stísněným. (...) Ale výsledkem všeho je, že to člověk obdivuje a utíká odtamtud.''¹⁰³

Saint-Simon vyobrazuje Ludvíka XIV. jako rádoby absolutního vladaře. Přiznává králi noblesu při vystupování a slovním projevu. Uznává, že byl fyzicky zdatný a pohybově nadaný. Ve své podstatě byl podle vévody král uvážlivý, rozumný, spravedlivý, pečlivý a když náhodou nebyl pod dozorem svých ministrů, projevoval skutečný zájem o vše, co se k němu doneslo. Uměl naslouchat a bral v úvahu všechny náměty i stížnosti, které se k němu donesly. Vinou špatné výchovy a vychytralosti jeho ministrů a milenek se z něj stala ješitná a egocentrická figurka. Na druhou stranu si je Simon vědom síly královny libovůle, díky které si udržel moc. „*Odtud ona neomezená moc, která dokázala vše, co chtěla (...) Tomu se říká žít a vládnout; ale současně nutno uznat, že ačkoli se lehce přenášel přes řízení vlády a velení armád, přece nebylo vladaře, který by ovládal tak skvěle umění vládnout.*''¹⁰⁴

V Pamětech Saint-Simon několikrát popisuje i prostý lid, všímá se jeho mínění. Například zmiňuje, jak poddaní trpěli Ludvíkovými výmysly, kolik dělníků zahynulo při výstavbě jeho paláců a zahrad, jaké útrapy jim způsobilo zvyšování daní. Podle vévody král neznal doopravdy lid, kterému vládl. Nejezdil na rozdíl od Vaubana po všech vesnicích, neptal se jednotlivců, jak se jim daří, zda netrpí, zda mají práci a dostatek jídla. Ludvík XIV. se víceméně uzavřel na dvoře, ze kterého občas odjel na bitevní pole. Tíživou situaci a projevy lidu Simon popisuje i v kontextu s obdobími neúrody a hladomoru. „*Každý žárlivě strážil své staré zrní. Chléb předražoval, jak mizela naděje na úrodu. (...) Byla vydána různá nařízení o obilí. (...) Do provincií vyly posláni komisaři (...) A tak všechno počínání vyhnalo do krajnosti nedostatek a drahotu v době, kdy podle výpočtů bylo zřejmé, že je v zemi dost obilí, aby uživilo celou Francii po dva roky bez ohledu na výsledek sklizně.*''¹⁰⁵ Simon tvrdí, že zásoby obilí ve Francii byly značné, ale jejich distribuce v dobách bídy vážla. Životy tak byly ohroženy zbytečně. „*Mnozí lidé se domnívali že správci státních financí využili té příležitosti, aby se zmocnili svými emisary, rozsetými po všech trzích království, obilí, aby je pak prodali za ceny svévolně stanovené s výdělkem pro krále, nezapomínající na vlastní kapsu.*''¹⁰⁶ Zde se opět projevuje vévodo přesvědčení o loupeživosti všech úředníků. „*Jisto je, že cena obilí byla stejná na všech trzích království, že v Paříži komisaři stanovovali cenu*

¹⁰³ Saint-Simon, str. 67

¹⁰⁴ Saint-Simon, str. 49

¹⁰⁵ Saint-Simon, str. 79

¹⁰⁶ Saint-Simon, str. 78-79

násilím a nutili často prodávající, aby ji zvyšovali proti své vůli, že když lid křičel, jak dlouho ta dražota ještě potrvá, uklouzla některým komisařům, a to na pár kroků ode mne, poblíž Saint-Germain-des-Prés, tahle dost jasná odpověď: „Dokud vás to neomrzí.“¹⁰⁷

Dále si autor všímá cenzury, narušování soukromí a toho, co bychom dnes nazvali poštovním tajemstvím. Proti těmto nesvobodám vystupoval i Voltaire. Jaký je Simonův výklad? *„Ludvík XIV. vynakládal mnoho péče na tom, aby byl dobře zpraven o všem, co se kdekoliv dělo, na veřejných místech, v soukromých domech, ve společenském životě i v lůně rodin a mezi známými. Špehů a donašečů byl nespočet. (...) Právě díky jeho zvědavosti byl zřízen nebezpečný úřad policejního ředitele. (...) Tito hodnostáři byli za jeho vlády obávanější než ministři (...) Kromě vážných zpráv dostával král jejich prostřednictvím také zprávy o všech pařížských milostných historkách a pošetilostech, čímž se velmi bavil.“¹⁰⁸*

Podle historiků vznikl policejní úřad ne díky Ludvíkově zvědavosti, ale pro lepší kontrolu výběru daní, s tím, že postupně začala policie stíhat i další kriminální přestupky a zločiny. *„Ale nejohrovnější způsob, kterým si král opatřoval zprávy i pak, poněvadž to mnozí lidé nevěděli a počínali se neobezřetně, bylo otvírání dopisů. (...) Slůvko pohrdání o králi nebo o vládě, pouhé žertovné slovíčko, podezřelý odstavec vytržený z dopisu, vedl k neodvratné záhubě bez jakéhokoliv vyšetřování a tento prostředek byl neustále v jejich rukou.“¹⁰⁹*

Uvážíme-li, že značná část obyvatel byla negramotná, nemohl se král tímto způsobem nikdy dozvědět o soukromí prostých lidí, kteří tvořili většinu společnosti. Otázkou zůstává, nakolik si v té době lidé cenili svého soukromí a zda naopak nepovažovali za čest, když se o jejich soukromí dozvěděl panovník. V souvislosti s královým zájmem o soukromí lidí, Simon uvádí příhodu: *„jistá žena věhlasného jména, odloučená již rok od manžela, octla se v jiné stavu a už viděla, jak se muž vrací od armády (...) prosila krále, aby se slitoval a udělil jí tajné slyšení. (...) Dostalo se jí ho. (...) Král jí udělil radu, aby těžila naučení z tak velké tísně a žila v budoucnu moudřeji, a slíbil jí, že zadrží jejího manžela okamžitě na hranicích pod služební záminkou.“¹¹⁰* Téhož dne dal Louvoisovi příkaz, aby zdržel důstojníka na hranicích přes celou zimu. Po několika letech král vyprávěl tuto historku u dvora, ale nikdy neprozradil, o koho se jednalo (všechna svá tajemství přísně střežil). Tímto příběhem se Ludvík snažil utvrdit renomé milostivého krále, ale spíš než že soucitu, pramenilo jeho pochopení

¹⁰⁷ Saint-Simon, str. 79

¹⁰⁸ Saint-Simon, str. 62

¹⁰⁹ Saitn.Simon, str. 63

¹¹⁰ tamtéž

z vlastních milostných zážitků. „*Nikdo nikdy neudílel milost laskavěji a nezvyšoval tím tak cenu svých dobrodiní.*“¹¹¹

Nejnenáviděnější postavou Pamětí je druhá králova manželka paní de Maintenon, kterou na mnoha místech autor nazývá sultanou (další přirovnání k negativně pojímané tyranii tureckých vladařů); matkou církve, pro její horlivost v posilování katolické víry a moci jezuitů; zlou našeptávačkou krále. Saint-Simon je přesvědčen, že za mnohými Ludvíkovými špatnými (hodnocení autora) rozhodnutími stojí právě ona. Přiměla krále, aby zrušil edikt Nantský, přispěla ke králově výběru neschopných generálů a přesvědčila Ludvíka, aby za svého nástupce určil svého levobočka ze vztahu s markýzou de Montespan, vévodu z Maine, který byl stejně tak prohnáný jako Maintenonka (další autorovo označení) a který se zřekl vlastní matky pro vidinu moci. Saint-Simon odsuzoval královy milostné avantýry a naprosto odmítal královo rozhodnutí uznat své levobočky, kteří se prý těšili daleko větším počtům a přízni krále, než potomci z čisté královské krve. „*Z nicoty pozdvihl plody dvojnásobného cizoložství.*“¹¹² Ze sekundární literatury i Voltaireova díla vyplývá, že Ludvíkova rozhodnutí zdaleka nepramení jen z manipulace pani de Maintenon. Avšak Saint-Simon má sklon přiřazovat velkým událostem nepatřičné příčiny. Což se projevuje i v jeho vysvětlení, proč vznikla válka roku 1688 (Augšpurská liga vs. Ludvík XIV.) nebo jeho odůvodnění, proč Anglie vystoupila ve válce o španělské dědictví z protifrancouzské koalice. V prvním případě uvádí jako příčinu Louvoisovy pletichy. Poté, co se Louvois dostal do sporu s králem kvůli špatně vyměřenému oknu při výstavbě Trianonu, upadl v královu nemilost. Aby zachránil své postavení, vyprovokoval válku s tím, že v čele vojsk by byl nepostradatelný. Situaci druhou zapříčinila ženská hádka u anglické královny. „*Když byl král přiveden na samý okraj propasti, (...) tu ruka Všemohoucího (...) zastavila náhle dovršení zkázy tohoto krále. (...) Rozepře žen u anglické královny pro nicotnost, z toho vzešlé pletich a pak neurčitý a nevyjádřený hlas ve prospěch příbuzenství odloučili Anglii od velkého spolenectví.*“¹¹³ Všimněme si, že Saint-Simon se navíc odvolává na zázrak - boží prozřetelnost, prvek, který se Voltaire snažil z historiografie vypustit.

Podobně jako se Voltaire snaží pomocí historie prosadit osvícené myšlenky, Saint-Simon pomocí ní propaguje své představy o fungující a šťastné společnosti a vykládá období Ludvíkovy vlády a následného regentství tak, aby odpovídalo jeho kritice, podřizuje fakta

¹¹¹ Saint Simon, str. 64

¹¹² Saint-Simon, str. 115

¹¹³ Saint-Simon, str. 47

svým názorům a náladám. Toho se snaží Voltaire vyvarovat. Rozdílné výklady dějin a odlišná vyobrazení Ludvíka XIV. a jeho doby jsou důkazem Voltairova tvrzení, že historie je hrou s mrtvými.

VII.

ZÁVĚR

Na počátku jsem si stanovila cíle získat dobový pohled na osobu a vládu a Ludvíku XIV. a zjistit, zda byl podle Voltaira dobrým a osvíceným panovníkem.

Při práci s prameny jsem měla možnost docílit prvního bodu. Dobová interpretace byla mnohem rozporuplnější než ta, jenž nacházíme v sekundární literatuře, u které jsou též patrné drobné výkladové rozdíly. Přesvědčila jsem se o tom, že kdo by se snad pokoušel v těchto odlišnostech najít skutečnou pravdu o panovník, neuspěl by. Pravda je v tomto případě relativní, vyžaduje zvážení všech rozdílů a zcela objektivní pohled, kterého není možné dosáhnout.

Zda byl podle Voltaira Ludvík XIV. osvícený, se mi též podařilo zjistit. Odpověď však nezní jednoduše ano nebo ne. Vzhledem k soudům, které osvícenec vynáší, považuje krále s vysokou pravděpodobností za dobrého a připisuje mu mnoho vlastností, kterými má král filozof oplývat.

Při studia jsem se dozvěděla mnoho informací o králi a jeho době, ale i o historiografii a metodologických principech.

V budoucnu se chci věnovat oboru historické sociologie a při práci na bakalářce, jsem si ověřila, jak důležitou roli sehrává historický výzkum pro společenské vědy a že je důležité pochopit minulost, abychom chápali současnost, protože jak uvádí Voltaire determinista, každý důsledek (v přítomnosti) má svou příčinu (v minulosti).

Práce mi připomínala skládání velké skládačky z mnoha malých kousků, což může svědčit o příliš širokém spektru otázek, nebo o nadměrném množství zvolené literatury, čímž jsem sice získala velké množství informací, možná až moc a není složité v záplavě ztratit. Přesto doufám, že se mi podařilo se stavět ucelenou prací, která má své cíle a pomocí vhodných prostředků se jich snaží dosáhnout.

Sekundární literatura:

- 1) Kolektiv autorů: Dějiny Francie, Svoboda, Praha 1988
- 2) Georges Duby a kolektiv: Dějiny Francie od počátků po současnost, Karolinum, Praha 2003
- 3) Maurois, André: Dějiny Francie, Lidové noviny, Praha 1994
- 4) Bluche, Francois: Za časů Ludvíka XIV., Argo, Praha 2006
- 5) Hartmann, Peter C. (ed.): Francouzští králové a císaři v novověku, Argo, Praha 2005
- 6) Im Hof, Ulrich: Evropa a osvícenství, Lidové noviny, Praha 2001
- 7) Halada, Jan: Osvícenství – věk rozumu, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984
- 8) Volgin, V.P. a kolektiv: Voltaire; Stati a dokumenty za redakce akademika V. P. Volgina, Rovnost, Praha 1951
- 9) Knoz, Tomáš: Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu, in Časopis Matice moravské 121/2002, Rozhledy, str. 451- 483
- 10) Ondo-Grečenková, Martina: Paměť a propaganda; Dějiny habsburské monarchie jako učebnice vědy o vládě v díle francouzských osvícenských historiků, in Folia historica Bohemica 24, č.1, separatum, Historický ústav, Praha 2009

Prameny:

- 1) Voltaire's The age of Louis XIV. translated by Martyn P. Pollack, London: J.M Dent & sons Ltd., New York: E.P. Dutton & CO., no. 780 of Everyman's Library
- 2) Vévoda de Saint-Simon: Paměti, Státní nakladatelství krásné literatury hudby a umění, 1959
- 3) Holbach, Paul Henri Dietrech: Společenský systém neboli Přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy, Československá akademie věd, Praha 1960
- 4) Ludvík XIV.: Paměti krále Slunce; Úvahy pro poučení dauphinovo, Prostor, Praha 2007
- 5) Montesquieu, C. de Secondant : Perské listy, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955

Metodologická literatura:

1) Hendl, Jan: Kvalitativní výzkum, Portál, Praha 2005

2) Hroch, Miroslav a kolektiv: Úvod do studia dějepisu, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1985